

SVEUČILIŠTE U RIJECI

Filozofski fakultet u Rijeci

Tihana Kovačević

Afirmativna akcija

(DIPLOMSKI RAD)

Rujan, 2015

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za filozofiju

Tihana Kovačević
Matični broj: 18622
Afirmativna akcija
(DIPLOMSKI RAD)

Diplomski studij: Filozofija/Engleski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Elvio Baccarini

Rijeka, rujan 2015.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. TEMELJNE POSTAVKE	3
3. POVIJESNI RAZVOJ	6
3.1. Afirmativna akcija na sudu – članovi uprave Sveučilišta u Kaliforniji protiv Allana Bakkea	8
3.2. Cheryl J. Hopwood protiv države Texas	9
3.3. Prijedlog 209	10
4. POMAŽE LI NAM AFIRMATIVNA AKCIJA?	11
4.1. Pogodnosti afirmativne akcije.....	12
4.1.1. Važnost raznolikosti	13
4.1.2. Kompenzacijska i distributivna pravda.....	15
4.2. Kriteriji	21
4.3. Krajnji rezultati	23
4.3.1. Isključenje kriterija rase	24
4.3.2. 'Fit' hipoteza	25
5. PRAVIČNOST AFIRMATIVNE AKCIJE	26
5.1. Klauzula jednake zaštite	27
5.2. Strogo i opušteno ispitivanje	28
5.3. Etičko vrednovanje.....	32
5.4. Zasluga	36
6. KRITIKA	39
6.1. Konzervativna kritika	39
6.2. Naprednjačka kritika	41
7. ZAJEDNIČKE POSTAVKE	43
8. SPOLNA DISKRIMINACIJA	46
8.1. Ženska ambivalentnost	48
8.2. Žene u politici	51

9. BUDUĆNOST AFIRMATIVNE AKCIJE	53
10.ZAKLJUČAK	57
IZVORI I LITERATURA	59
DODACI	63
SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	64

1. UVOD

Hrvatski jezični portal definira afirmaciju kao *iskazano potvrđivanje neke tvrdnje, opr. negacija ili uspjeh, potvrđenost ili potvrđivanje pred javnošću ili pred drugima; postignuće*.¹ (www.hjp.novi-liber.hr) Afirmativna akcija se dakle može gledati kao iskaz potvrđivanja nekog uspjeha ili postignuća grupe ljudi u javnome životu. Na prvi pogled sasvim banalan pokušaj pomaganja onima koji su pomoć i zaslužili. No, kako to obično biva, naoko banalne akcije se pretvore u puno ozbiljnije društvene probleme koji sa sobom nose mnoge konotacije. Sam pogled na sinonime afirmativne akcije nam već govori da iza nje stoji puno oprečnih mišljenja i delikatnih pitanja, naime zovu je još i pozitivnom diskriminacijom, obrnutom diskriminacijom, sistemom kvota, politikom jednakih prava i sl. Čim se ljudska prava te, još uvijek vrlo osjetljivo područje diskriminacije, uzmu u obzir pri donošenju zakona, neminovno je da će se naći i veliki broj onih koji će se suprotstaviti cjelokupnoj ideji. Bilo to iz opravdanih ili neopravdanih razloga, iz čiste zlobe ili realne zabrinutosti za moguću štetu, razvit će se rasprava u kojoj će se temeljne postavke morati obraniti da bi se nastavilo dalje sa početnim zamislima. Čini se da se afirmativna akcija približava danima kada više neće biti u stanju provoditi ideje s kojima je započela, barem ne pomoću dosadašnjih tehnika koje je upotrijebila.

Kroz osam poglavlja ovoga rada, pokušat ću prikazati afirmativnu akciju kroz povijest, razloge radi kojih je nastala, te sažeti brojnu argumentaciju obje strane rasprave koja je s godinama postajala sve veća i raznolikija. Uz pomoć mnogih statistika i rezultata istraživanja, lakše je uvidjeti njezine dobre i loše strane, te ću naravno i njih koristiti u vlastitoj argumentaciji, no da bi našli odgovor na pitanje o konačnoj pomoći i efektivnosti afirmativne akcije, postoji puno više faktora koji se moraju uzeti u obzir. Razmotrit ću ulogu zasluge te kompenzacijske i distributivne pravde u cijeloj priči, kao i pravnu stranu akcije

¹ http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search_by_id&id=d19I; Pristupljeno 1.4.2015.

koja je, uz onu etičku, jedan od najbitnijih činilaca ove debate. Naposljetku, dotaknut ću se i spolne diskriminacije koja često manje dolazi do izražaja u cjelokupnoj raspravi oko afirmativne akcije, iz ovih ili onih razloga.

Cilj ovog rada je približiti problematiku afirmativne akcije i svega što se krije iza nje, smatrajući da javnost nije dovoljno upoznata sa njome, iako mnogi imaju vrlo jasne stavove kada se o njoj govori. Nedovoljna informiranost o ovako osjetljivim temama može voditi do neželjenih posljedica te je vrlo bitno da ljudi znaju za što se točno zalažu kada tvrde da su za ili protiv programa afirmativne akcije. Iako se osobno slažem sa njezinim ciljevima, smatram u konačnici da je došlo vrijeme da prekinemo onakvu vrstu akcije na koju smo do sada navikli te se okrenemo novim, drugačijim metodama pomoći onima kojima je ona najpotrebnija. Dosadašnjim načinom se doista postiglo mnogo toga, ali želimo li izbjeći daljnje netrpeljivosti i moguće nove diskriminacije, potreban je preokret paradigmi i novo shvaćanje afirmativne akcije.

2. TEMELJNE POSTAVKE

Prije nego što započnemo raspravu o afirmativnoj akciji, potrebno je odrediti temeljne postavke iste te je definirati. Opće je poznato da većina pojmova vezanih za područje praktične etike jednostavno nema jedinstvenu definiciju, pa je takav slučaj i kod afirmativne akcije. Apstraktne pojmove koji u sebi sadrže mnoge moralne dileme nije jednostavno objektivno opisati ili definirati, dapače, ponekad je to nemoguća misija. Gotovo uvijek će se naći netko tko smatra da je definicija pogrešna, uvredljiva, previše naklonjena jednoj strani ili drugoj te još mnogo toga. Opći konsenzus gotovo nikad nije moguć i to je činjenica koja se mora prihvatiti. No ipak, ljudima su potrebne definicije po kojima se mogu voditi, ako iz nikakvih drugih, onda iz pravnih razloga. Neupućenost većine građana kojih se tema tiče je još jedan razlog pokušaja što točnije i objektivnije definicije pojmova praktične etike. Postoji veliki broj problema koji nastaju i kad imamo te definicije, a bez njih bi stanje bilo još i daleko gore.

Sama definicija afirmativne akcije se mijenjala kroz povijest. U početku se ona odnosila na programe i planove koji štite jednakost, čuvaju od diskriminacije te povećavaju mogućnost napretka pojedinih grupa. Kasnije se ta definicija širi i povezuje s kvotama i povlaštenim pravilima za pripadnike određenih grupa, većinom manjina i žena. (Beauchamp, 1998: 144) Problem nastaje kada različiti autori sa svojim definicijama uključuju manje ili više od ostalih te kada upotrebom određenih pojmova namjerno ili slučajno utječu na nečije moralno gledište. Tako recimo Beauchamp piše da se afirmativna akcija odnosi na pokušaje kojima se zapošljavaju osobe koje su ili bile diskriminirale u povijesti ili su trenutno u takvoj poziciji. (1998: 143) Upravo takvu definiciju vidim kao preusku, i to iz dva razloga. Prvi je taj da se cijela akcija ograničava samo na *zapošljavanje* diskriminiranih ljudi, koje je zasigurno važan cilj cijele ideje, ali je ujedno i samo jedan od mnogih. Postoji puno koraka koji se odvijaju prije samog zapošljavanja na koje je potrebno fokusirati se, te puno koraka

nakon. Afirmativna akcija, po meni, obuhvaća sve njih zajedno. Drugi razlog je taj što smatram da je pomoć diskriminiranim osobama samo jedan od ciljeva akcije. Ona, naravno, pomaže diskriminiranima, ali se trudi i prihvatiti različitosti u društvu općenito, otvoriti oči javnosti vezano za temu diskriminacije i svega što dolazi skupa s njom, poboljšati jednaki status svih građana pred zakonom itd. Dakle, vidimo da na prvi pogled dobra, jednostavna definicija ne tako jednostavnog pojma, može imati nedostataka kojima se vrlo lako može manipulirati, pogotovo u pravnom svijetu.

Također je važno obratiti posebnu pozornost na riječi i termine koje koristimo pri definiranju afirmativne akcije. Ako ti termini nisu dovoljno jasni ili pak jasno aludiraju na nešto, može se dogoditi da zbune 'obične' građane i navedu ih da misle nešto što u praksi uopće nije istina, što je naravno slučaj u svim aspektima medijskog izlaganja, pogotovo u današnje doba. Burns i Shapper u svojem članku koriste Sterbovu definiciju za koju vjeruju da je objektivna radi toga što pomaže protivnicima afirmativne akcije da ne kritiziraju nešto za što se pristaše afirmativne akcije uopće niti ne zalažu. (2008: 372) U toj definiciji afirmativna akcija je politika favoriziranja kvalificiranih žena i pripadnika manjina umjesto kvalificiranih muškaraca ili pripadnika većine s trenutnim ciljevima pružanja pomoći, otklanjanja diskriminacije ili postizanja različitosti, a s krajnjim ciljevima postizanja raso i spolno pravednog društva slijepog na boje i spol. (Sterb u Burns i Shapper, 2008: 373) Stanford enciklopedija filozofije definira afirmativnu akciju kao pozitivne korake kojima se pokušava povećati broj žena i manjina u područjima u kojima su kroz povijest bili isključivani - zapošljavanje, obrazovanje te kultura. (Stanford Encyclopedia of Philosophy, n.d.)² Kao što sam već napomenula, ne postoji jedinstvena definicija afirmativne akcije, no ipak većina njih se ponavlja u svojim pokušajima objašnjenja iste. Ipak, od nebrojeno njih na koje sam naišla, ona

² <http://plato.stanford.edu/entries/affirmative-action/>, Pristupljeno: 25.11.2014.

koju koristi autorica Stimpson u svom članku mi je bila najjasnija te, po meni, obuhvaća sve što spada pod pojam afirmativne akcije. Činjenica je da ona ustvari svojom definicijom obuhvaća dva aspekta afirmativne akcije, gotovo da koristi dvije definicije pojma. Dakle, prema ovakvoj definiciji, afirmativna akcija je:

- 1) hiperonim za sve aktivnosti čija je svrha povećati jednakost i prilike, a koje su izvršna, sudska i zakonodavna tijela na svim razinama vlasti propisale. U ovom slučaju to se svodi na socijalnu politiku koja se postavlja i primjenjuje pomoću statuta i pravila.
- 2) hiperonim za širi skup aktivnosti dobrovoljno prihvaćen od strane javnih i privatnih institucija, sa ciljem povećanja raznolikosti, jednakosti i prilika. U ovom slučaju, na afirmativnu akciju se gleda kao na osnovnu politiku ili ideju usađenu u srž neke institucije. (Stimpson, 1993: 4)

Ovakvom dvostrukom definicijom autorica je obuhvatila ono bitno u samoj akciji koja se nikako ne smije svesti na puka pravila i zakone raznih institucija. Oni su dakako bitni da bi krenuli s promjenama u društvu, ali također je bitno i zadržati osnovne ideje akcije u politici institucija koje se bave time. Sama bit afirmativne akcije je uspostaviti određene ideologije, stajališta i mišljenja iz kojih će se razviti pravedni zakoni za sve.

U moru raznih definicija smatram da postoji konsenzus barem u temeljnim postavkama i ciljevima ovakve akcije, ako ne u njezinim metodama ili odobravanju iste. Vjerujem da oko glavnog fokusa nema puno rasprave, on je eliminacija diskriminacije u područjima na koje se zakonom može utjecati. Glavni cilj je postići društvo u kojem boja kože ili spol s kojim smo se rodili neće utjecati na naš život ni na koji način na koji mi to sami ne želimo. Srž same akcije je, dakle, nešto oko čega se svi slažu, ili bi se barem trebali slagati. Razmirice i neslaganja kreću u svemu ostalome što se tiče afirmativne akcije, od metoda kojima se koristi do neželjenih posljedica koje dolaze zajedno s njom.

3. POVIJESNI RAZVOJ

Da bi u potpunosti razumjeli afirmativnu akciju, njezine metode i ciljeve, vrlo je bitno znati i razumjeti razloge zbog kojih je ona nastala. Bitno je znati dio povijesti, u ovom slučaju američke, koji je doveo do uvođenja zakona kojima ćemo regulirati pomoć raznim manjinama u državi. Iako se danas afirmativna akcija ne ograničava samo na jednu državu već se koristi kao općenit pojam, mislim da ju većina ljudi ipak na neki način povezuje s SAD-om, namjerno ili slučajno, pogrešno ili ispravno. U ovom radu ću se i ja većinom fokusirati na događaje iz američke povijesti jer mi oni pružaju najbolji uvid u samu argumentaciju i razvoj događanja.

Kako je vrijeme protjecalo, afirmativna akcija se prestala vezati uz jednu određenu manjinu ili skupinu ljudi, već na bilo koju potlačenu grupu, no u svojim ranim počecima, ona se gotovo isključivo odnosila na crnce.³ Bilo bi nepravедno reći da je njihov položaj u današnjem društvu ravnopravan sa svima ostalima, no zasigurno je neusporedivo bolji nego što je bio do ne tako davno u prošlosti. Bowen i Bok podsjećaju kako su se crnci prije Drugog svjetskog rata nalazili u vrlo lošem društvenom položaju, što neki ljudi kao da zaboravljaju. Velika većina ih je živjela u siromaštvu, zarađivali su plaće koje su bile ispod svakog prosjeka (ako su uopće radili), obrazovanje im je bilo na daleko lošijem nivou od onoga koje su primali bijelci radi nekoliko razloga, gotovo niti jedan crnac nije radio visoko plaćeni posao i još mnogo toga. (2000: 1) Ukratko, život crnca toga doba nije bio nimalo lak. Drugi svjetski rat je donio mnogo toga, pa tako i potrebu za više tvorničke radne snage, od čega su crnci donekle popravili svoj imovinski status jer su se počeli seliti s juga, koji su većinski naseljavali prije rata, na sjever gdje su se gradile nove tvornice. Siromaštvo crnaca opada, razina obrazovanja i zarade se povećava te se čini da se njihov status napokon

³ U ovom radu koristit ću izraz 'crnci' umjesto politički korektnijeg 'Afroamerikanci' i to iz jednog jedinog razloga koji je praktičnost u pisanju.

polagano popravlja. No, unatoč svim dobrobitima koje su se počele događati, gotovo nikakav pomak se ne događa na područjima zapošljavanja crnaca na visoko plaćenim mjestima te na upisima na fakultete. (Bowen i Bok, 2000: 2) Desetljeće u kojemu nalazimo začetke ozbiljnijih promjena po pitanju rasizma, segregacije, afirmativne akcije i inih rasnih problematika u SAD-u su šezdesete godine 20. stoljeća. Crnci diljem zemlje se počinju okupljati u raznim prosvjedima, Martin Luther King, Jr. drži svoj poznati 'I Have a Dream' govor, dolazi do promjena u američkim zakonima...

Zakon o građanskim pravima koji je donesen 1964. godine po prvi puta mijenja stvari u američkome obrazovanju. Do tada se, naime, otvoreno provodila neposredna diskriminacija crnaca u mnogim aspektima života, od javnog financiranja poslova preko zapošljavanja pa sve do upisa na visokoškolske ustanove. (Mesić, 2005: 187) Američki predsjednici J. F. Kennedy i L. B. Johnson su bili ti za koje bi se moglo reći da su pokretači afirmativne akcije. Oni su donošenjem novih odredbi i zakona pokušali promijeniti dotadašnje stanje na bolje, promovirajući ciljeve afirmativne akcije. (Mesić, 2005: 188) U lipnju 1965. predsjednik Johnson iskazuje potrebu za drastičnim mijenjanjem nediskriminirajućih zakona u neke snažnije kojima se poduzimaju pozitivni pomaci, kazujući kako

Ne možete uzeti osobu koja je godinama bila sputavana lancima, osloboditi ju, staviti na startnu liniju utrke i reći: 'slobodan si natjecati se sa svima ostalima', te i dalje opravdano vjerovati kako ste bili u potpunosti pravični. (Johnson, cit. kod Bowen i Bok, 2000: 6)⁴

Potaknuti tadašnjim događajima i promjenama u društvu, sveučilišta diljem SAD-a počinju uvoditi programe vrbovanja manjina te uzimanja rase u obzir pri upisima. Vrlo brzo su se ti programi počeli odnositi ne isključivo na crnce, nego

⁴ "You do not take a person who, for years, has been hobbled by chains and liberate him, bring him up to the starting line in a race and then say, 'you are free to compete with all the others,' and still justly believe that you have been completely fair." (Johnson, cit. kod Bowen i Bok, 2000:6)

i pripadnike ostalih manjinskih rasa kao što su Latino Amerikanci, Azijati te Indijanci. Neka od sveučilišta su svoje programe afirmativne akcije koji uključuju rasu kao jedan od faktora pri upisu učinila obaveznim, ne samo dopuštenim i poželjnim. Zbog takvih promjena u politici sveučilišta, ponekad su se upisivali i studenti koji su imali slabije rezultate od većine bijelaca upisanih na fakultet, što je dovelo do mnogih kritika afirmativne akcije. (Bowen i Bok, 2000: 6, 8) Osim kritika, ovakvo stanje je dovelo i do ozbiljnih pravnih problema. Naime, počeli su se javljati studenti koji su smatrali da radi programa afirmativne akcije nisu uspjeli upisati željene fakultete, koje bi inače zasigurno upisali. Tvrđili su da im je nanesena šteta jer su mnogi od studenata upisanih radi afirmativne akcije imali znatno niži broj bodova od njih, ali su se ipak upisali. Jedan od prvih, i zasigurno najpoznatijih takvih, je Bakke slučaj.

3.1. Afirmativna akcija na sudu - Članovi uprave Sveučilišta u Kaliforniji protiv Allana Bakkea

Prvi sudski slučaj koji je doveo u pitanje legalnost politike upisivanja studenata na temelju rase je dospio do Vrhovnog suda SAD-a 1977., a godinu kasnije, odluka je donesena. Allan Bakke, tridesettrogodišnji bijelac, odlučio je tužiti Medicinski fakultet Sveučilišta u Kaliforniji nakon što je dvije godine za redom odbijen od strane istog, iako je imao bolje ocjene i rezultate prijavnih ispita od većine kandidata upisanih programom afirmativne akcije. Naime, u to vrijeme je 16 od 100 mogućih upisnih mjesta na Fakultetu bilo rezervirano za pripadnike manjina. (Petkovska, 2008: 30) Bakke je smatrao da je Fakultet djelovao suprotno 14. amandmanu Ustava SAD-a, te se zato i odlučio na tužbu.⁵ Bakke je primljen na studije jer se pokazalo da Fakultet nije u stanju dokazati da ne bi bio primljen ni kada program s određenim kvotama ne bi postojao. No, ono što je najzanimljiviji dio odluka vijeća Vrhovnoga suda je to što su dvije donesene odluke na prvi pogled poprilično nespojive: prva odluka je bila ta da je

⁵ 14. amandman govori o jednakoj zaštićenosti građana SAD-a pred zakonom. (Petkovska, 2008: 30)

primjena rasnih kvota pri upisu suprotna 14. amandmanu Ustava, a druga da se rasa ipak može uzimati kao jedan od faktora pri upisu na fakultete. (Mesić, 2005: 192) Prilično razdijeljeno u mišljenjima, ovakve odluke je Vijeće donijelo s tek pet naprema četiri omjerom, gdje je mišljenje suca Powella prevladalo. Kako je moguće da je Sud donio dvije takve odluke u isto vrijeme?

Powell je objasnio da se rasne kvote ne smiju primjenjivati pri upisima na fakultete jer se takva politika direktno suprotstavlja američkom Ustavu, točnije 14. amandmanu, koji svim građanima garantira jednaku zakonsku zaštitu. Ne smije postojati zakon prema kojemu možemo jednoj grupi ljudi pružati posebnu pravnu pažnju, a drugoj to isto pravo uskratiti. Rasa se može uzeti u obzir samo kao jedan od mnogih činilaca u razredbenom postupku, i to jedino pod uvjetom da postoji veći državni interes uključen u cijelu priču. Državni interes kojim se opravdava ovakva upotreba rase je postizanje raznovrsne studentske populacije, tj. uključenje 'načela različitosti' na fakultetima. (Mesić, 2005: 192)

3.2. Cheryl J. Hopwood protiv države Texas

Cheryl J. Hopwood je bila, zajedno s Douglasom W. Carvellom, Kennethom R. Elliottom i Davidom A. Rogersom, jedna od studenata koji su se 1992. godine prijavljivali za upis na Pravni fakultet Sveučilišta u Texasu. U to vrijeme se na tom fakultetu primjenjivao program afirmativne akcije, dok niti jedan od spomenutih kandidata nije bio pripadnik manjinske skupine. (Hardtke, 1997: 1135) Procedura upisa je nalagala da se kandidatima prvo dodijeli manjinski ili većinski status te se nakon toga svrstavaju u tri kategorije – one koji će vjerojatno biti primljeni, one upitne i one koji vjerojatno neće biti primljeni. Kada su se tim kriterijima dodali rezultati SAT testova, prosjeka ocjena iz srednje škole i drugih faktora, Hopwood se našla negdje pri dnu popisa kandidata koji će vjerojatno biti primljeni na fakultet. Međutim, kako se da pretpostaviti, to se nije dogodilo. (Hardtke, 1997: 1136) U istoj situaciji su se našli i njezini već spomenuti kolege, koji su joj bili vrlo blizu na bodovnoj

ljestvici. Podigli su skupnu tužbu na Okružnom sudu tvrdeći da upisni program Pravnog fakulteta krši klauzulu o jednakoj zaštiti 14. amandmana američkog Ustava. Prema presudi Okružnog suda, iako je Fakultet imao u cilju snažan vladin interes povećanja raznolikosti studentskog tijela i ispravljanja posljedica prošle diskriminacije, cijeli proces nije bio usmjeren na pravi način prema tim ciljevima te je tretirao pripadnike manjinskih skupina kao odvojenu klasu. Ipak, pravno gledajući, pružanje prioriteta pripadnicima manjina nije bilo izvan okvira zakona te je sasvim prihvatljivo. (Hardtke, 1997: 1137) Kada je slučaj došao do Žalbenog suda, odluka se promijenila i postala finalna. Presuda ovog suda je bila suprotna onoj iz *Bakke* slučaja te se rasa apsolutno eliminirala kao jedan od faktora pri upisu na fakultete. Sud je odlučio da niti raznolikost studentskog tijela niti ispravljanje prošlih nedjela nisu dovoljno važni vladini interesi kojima bi se mogla opravdati upotreba rase u odlukama prihvatanja kandidata na fakultet, pri zapošljavanju i ostalim sličnim procesima. (Hardtke, 1997: 1137)

3.3. Prijedlog 209

Kalifornija je američka savezna država koja je, jednako kao i pri uvođenju afirmativne akcije, prednjačila u njezinom ukidanju. U studenom 1996. kalifornijski glasači su izglasali Prijedlog 209, kojim se traži amandman na Ustav te ukidanje bilo kakvih grupnih preferencija, bilo onih rasnih, etničkih ili spolnih. (Mesić, 2005: 198)⁶ Zakon je izglasan i činilo se da je afirmativna akcija u Kaliforniji završila, no pokazalo se da je javno mišljenje ostalo podijeljeno o ovom Prijedlogu. Istraživanja su pokazala da je većina stanovnika koji su živjeli u područjima gdje su manjinske skupine dominantne i dalje smatrala afirmativnu akciju potrebnom. U isto vrijeme su međutim smatrali i da rasa i spol ne bi trebali utjecati na izbor kandidata pri zapošljavanju ili upisu na fakultete, već samo njihove zasluge. (Hadley, 2005: 104) Neki tvrde da je sam tekst Prijedloga bio varljiv te je navodio glasače da misle nešto što se uopće nije

⁶ Puni tekst prijedloga se nalazi na kraju ovog rada.

tvrdilo. (Beeman, Chowdhry i Todd: 2000: 102) Da li je to istina ili ne, ne mogu tvrditi, no postoje rezultati istraživanja koji nam govore u prilog tome. Tvrdi se da, da su glasači doista razumjeli Prijedlog onda kada su glasali za njega i da su stvarno znali što su implikacije njegovog izglasavanja – prekid afirmativne akcije – da većina njih ne bi glasala za njega. (Wise, 1998: 22) Tijekom velike debate koja se vodila o Prijedlogu 209 postojali su mnogi stručnjaci koji su upozoravali na negativne posljedice koje slijede ako se Prijedlog izglasa, većinom one koje će osjetiti manjine i žene, no on je unatoč tome izglasan.

Prijedlog 209 se primjenjuje na programe zadane od strane države, gradova, okruga, politički nižih jedinica i vladinih sredstava koje se tiču javnog zapošljavanja, obrazovanja i ugovaranja. Tvrtke u privatnom vlasništvu nisu pod njegovim utjecajem. Postoje tri iznimke koje dopuštaju državnim programima da nastave s preferencijskim/diskriminatornim pristupom: 1. *bona fide*⁷ kvalifikacije temeljene na spolu; 2. sudski nalozi i sporazumi o nagodbi koji su već na snazi te; 3. akcije nužne za primanje saveznih fondova. (Hadley, 2005: 108)

4. POMAŽE LI NAM AFIRMATIVNA AKCIJA?

Prije nego što se zapitamo da li afirmativna akcija zapravo ostvaruje svoje ciljeve te pomaže onima za koje je i stvorena, spomenula bih primjer koji sam pronašla u literaturi koji nam pojašnjava zašto mi uopće trebamo takvu vrstu akcije. Doista, mnogi ljudi ne vide svrhu ovakvih programa, misleći da se svatko treba boriti sam za sebe i za svoja prava bez ikakve dodatne pomoći. Bowen i Bok podsjećaju čitatelje na situaciju kada je jedan cijenjeni nastavnik afričkog podrijetla, posjećujući Mellon zakladu⁸, dao do znanja kako je iznimno ponosan

⁷ Ovakve kvalifikacije dopuštaju diskriminiranje kandidata samo u slučaju kada su određene karakteristike kandidata razumno neophodne za obavljanje određene radnje.

(https://www.law.cornell.edu/wex/bona_fide_occupational_qualification_bfoq) Pristupljeno, 10.1.2015.

⁸ Mellon zaklada nastoji ojačati, unaprijediti te, po potrebi, braniti doprinose za humanističke znanosti te umjetnosti koje potpomažu ljudski napredak, kao i blagostanje različitih i demokratskih društava. Osnovana je 1969. u SAD-u. (<http://www.mellon.org/>)

na svog sina i njegov akademski uspjeh. Dodao je kako mu je ponuđena nagrada za rad u neuroznanosti, te kako njegovom sinu nije potrebna nikakva dodatna pomoć pri upisu na fakultet, smatrajući da se on sam zna brinuti za sebe te da će uspjeti u svojim namjerama isključivo zahvaljujući vlastitom radu i talentu. Na njegovu izjavu odgovorio je jedan od prisutnih roditelja, rekavši mu da ne sumnja u uspjeh njegovog sina, te da to uopće nije upitno u ovakvim programima. Problem je u tome što ćemo mi trebati njega, a ne on nas. (Bowen i Bok, 2000: 283) I stvari zaista tako stoje da je afirmativna akcija napravljena sa ciljem da pomogne cijeloj zajednici, tako da pojedinci koji budu primljeni u program jednoga dana doprinose toj istoj zajednici na najbolji mogući način. Prilika koja im se pruža da ostvare vlastiti uspjeh na području u kojem su najbolji je, takoreći, uvjetovana time da jednoga dana vrate nešto društvu u kojem žive.

4.1. Pogodnosti afirmativne akcije

Mnogi branitelji afirmativne akcije će reći da je ona ustvari samo produžetak osnovnih građanskih i ljudskih prava. Puno je razloga koji se navode u njenu korist i bilo bi apsurdno reći da ona doista i nije pomogla mnogim pojedincima, ali i cijelom društvu. Kada se mladim pripadnicima manjina pruži prilika za bolju budućnost, smanjuje im se razina nezadovoljstva, potiču se njihovi osobni potencijali, te se automatski smanjuju i potencijalni socijalni sukobi u zajednici. Također, smanjuje se segregacija bilo kakve vrste iz jednostavnog razloga što se povećava interakcija među rasama koje možda inače ne bi imale prilike susretati se toliko često. Povećanjem broja visokoobrazovanih pripadnika neke manjine, povećava se i socijalni i ekonomski napredak iste. (Mesić, 2005: 190)

U svojem članku *Affirmative Action for Whom?*, Brest i Oshige navode dvije glavne skupine razloga radi kojih smatraju da se programi afirmativne akcije trebaju provoditi pri upisu studenata na pravne fakultete, te pri zapošljavanju istih. Iako se koriste statistikama isključivo pravnog fakulteta, točnije Stanford

pravnog fakulteta, većina njihove argumentacije se može primijeniti na afirmativnu akciju u cjelini. Prvi razlog koji navode je važnost raznolikosti studenata i nastavničkog osoblja koja se pokazala kao jedan od glavnih obrazovnih ciljeva. Drugi razlog je činjenica da kada pripadnici neke manjine očigledno uspiju u svojim namjerama i radu te postanu profesionalci svojeg područja, ostali pripadnici te iste manjine uviđaju da se nešto radi na području postizanja kompenzacijske ili distributivne pravde. (Brest i Oshige, 1995: 856)

4.1.1. Važnost raznolikosti

Raznolikost je jedan od bitnih faktora ne samo u akademskom životu, nego i u mnogim drugim životnim situacijama, od ranog školovanja pa sve do okruženja na poslu i u privatnom životu. Raznolikost hrane koju jedemo, literature koju čitamo, stvari kojima se bavimo pa tako i ljudi s kojima provodimo svoje vrijeme utječu na nas same. Upoznavanje ljudi drugačijih u bilo kojem pogledu od nas pomaže shvatiti razne životne situacije te proširuje poglede na svijet. Otvaraju nam se nove spoznaje do kojih možda nikada ne bismo došli sami, da nije bilo upravo te jedne osobe koja nam je ukazala na svoje viđenje stvari.

O važnosti raznolikosti studentskog tijela govore mnogi autori, bez obzira na to zalažu li se za programe afirmativne akcije ili ne. Za vrijeme studiranja mladi ljudi tek počinju formirati neka od svojih mišljenja te se upoznavati sa bezbroj različitih ljudi i običaja od onih na koje su do tad navikli. Ako se u tom vremenu na neki način ne pomaknu sa mjesta na kojem su do tada bili, dobit će dojam da je to sve što postoji i što je ispravno, te će se, po mojem mišljenju, vjerojatno razviti u osobu koja ima puno više predrasuda prema drugačijem nego netko tko se susreo sa kulturnim različitostima. Bowen i Bok napominju da je upravo vrijeme studiranja to u kojem je pojedinac primoran susresti najveći opseg različitih ljudi na dnevnoj bazi više nego ikada u svom životu. (2000: 229) Studentska populacija je oduvijek bila raznolika u više pogleda, i to iz

jednostavnog razloga što se na fakultet ne upisuje samo određena vrsta učenika. Oni iz manjih gradova koji žele nastaviti svoje školovanje su primorani preseliti se u velike sredine te tako sa sobom donose i dašak svoje tradicije, drugačije od svih ostalih. Spoj tih tradicija i nesvjesno učenje o tome kako je biti dijete rastavljenih roditelja, raditi na polju, odrastati sam bez ičije pomoći ili nositi se s rasizmom je ono što nam donosi raznolikost ljudi s kojima provodimo svoje vrijeme. Postoji bezbroj primjera situacija i saznanja koja dobivamo, ali mislim da je bit jasna. Novi ljudi nam donose nove životne lekcije koje nećemo imati prilike naučiti na predavanjima. Zato je raznolikost bitna.

Dodala bih osobni primjer koji je mene uvjerio kolika je ustvari važnost raznolikosti. U ovom slučaju se također radi o akademskoj raznolikosti, no mislim da sam na tom pojedinačnom slučaju usvojila neka nova saznanja koja se mogu primijeniti i na druga područja, a ne samo fakultetska. Naime, mogu reći da sam osobno iskusila tu vrstu raznolikosti o kojoj sada čitam u knjigama na razmjeni studenata kojoj sam prisustvovala 2013./14. akademske godine. U svom dotadašnjem akademskom okruženju sam upoznala isto tako puno različitih ljudi u svakakvim pogledima, no moram reći da do tada nisam u potpunosti uvidjela neke stvari oko sebe. Tek kada sam se vratila u poznatu sredinu mogla sam se osvrnuti i reći da konstantnim provođenjem vremena s ljudima iz poprilično drugačijih kultura i običaja na koje sam navikla, postajem tolerantnija osoba. Tolerantnija u smislu razumijevanja da svatko ima pravo na različite stavove, mišljenja i običaje, sve dok isti ne štete drugima. I prije sam smatrala da drugačije ne znači loše, dapače, oduvijek sam željela znati više o nepoznatim stvarima, no smatram da sam sada tom 'drugačijem' dodala još jednu dimenziju razumijevanja. Kao što kažu Brest i Oshige, nešto se dobiva učenjem o bilo kojoj novoj kulturi. (1995: 862) Nisam sigurna da li je afirmativna akcija pravi način postizanja te različitosti i razumijevanja drugačijeg, ali sam sigurna da nam je to potrebno.

4.1.2. Kompenzacijska i distributivna pravda

Postizanje kompenzacijske i/ili distributivne pravde su također razlozi koje pristaše afirmativne akcije dodaju na popis argumenata u svoju korist.

A) Kompenzacijska pravda

Jedan od glavnih razloga radi kojih je afirmativna akcija nastala i održala se toliko godina u praksi, unatoč svim kontroverzijama koje ju prate, je uspostavljanje određene pravde njenom provedbom. Postizanjem kompenzacijske pravde se pokušava, kao što i samo ime govori, nadoknaditi određenu štetu ili povredu koje su nanesene mnogim pojedincima kroz povijest. Sam počinitelj, kao i oštećeni, je utvrđen zakonom. To naravno nisu pojedinci, već grupe povezane nekom zajedničkom karakteristikom. Ovakva praksa se provodila i u prošlosti kada su se npr. nakon Drugog svjetskog rata Nijemci morali odužiti Židovima za nanesenu štetu, ili Amerikanci Japancima u Americi. (Brest i Oshige, 1995: 865) Ovaj, tako reći, moralni razlog za afirmativnu akciju je ozbiljno doveden u pitanje kroz godine provođenja, te se mnogi zagovaratelji iste okreću drugačijim zaključcima i načinima promoviranja akcije. (Mesić, 2005: 191) Šteta koja se pokušava ispraviti je nanesena rasnom diskriminacijom, te se tako razlikuje od navedenih primjera u jednom bitnom aspektu. Naime, iako na prvi pogled jednake akcije ispravljanja nanesene štete grupama ljudi, programi iz Drugog svjetskog rata su bili bilateralni. Neposredne žrtve navedenih zločina, ili eventualno njihovi nasljednici su imali direktnu korist od tih programa, najčešće kroz oporezivanje. Program afirmativne akcije je, s druge strane, trilateralan, te veze između počinitelja i oštećenih nisu toliko jasne. Postoji vidljiva neuravnoteženost između počinitelja nedjela, onih kojima se nadoknađuje šteta i onih koji plaćaju cijenu kompenzacije. Institucije koje provode afirmativnu akciju najčešće nemaju nikakve veze sa počinjenom štetom, tj. nisu ni na koji način odgovorne za povijesne zločine. Oni koji snose najveći teret radi počinjenih zločina, kandidati koji bi došli na određenu poziciju

da nije afirmativne akcije, također nisu direktno povezani sa istima. I zadnje, ali definitivno ne najmanje bitno, kandidati koji imaju korist od afirmativne akcije ne trebaju pokazati da su direktno oštećeni navedenim zločinima ni na koji način (kao što je slučaj sa Židovima), već samo da su pripadnici grupe koja je u povijesti bila diskriminirana. (Brest i Oshige, 1995: 866)

Upravo ova posljednja stavka meni osobno stvara najveći problem kod prihvaćanja kompenzacijske politike afirmativne akcije. Ako govorimo o primjeru crnaca u SAD-u, istina je da su njima kao grupi nanesene velike nepravde i zločini tijekom povijesti, u to nema nikakve sumnje. Rasna diskriminacija je još uvijek prisutna u svijetu, htjeli mi to priznati ili ne. Međutim, smatram da se davanjem povlastica pripadnicima određene rase isključivo na temelju te pripadnosti ne djeluje u skladu s krajnjim ciljem afirmativne akcije. Želimo se riješiti kategorizacije temeljene na boji kože, a upravo tako kategoriziramo. Svođenjem kriterija na pripadnost rasi na neki način ih sve izjednačavamo u određenim karakteristikama, što nikako nije poželjno. Društvo pridaje socijalne karakteristike različitim rasama, to je jednostavno tako. No nije istina da su svi crnci lijeni, kriminalci ili manje inteligentni od bijelaca. Isto tako nije istina da svaki crnac zaslužuje upisati željeni fakultet jer je njegova 'grupa' bila diskriminirana kroz povijest.

Sličnu opasku navodi i Thomas Nagel još 1973. u jednom svojem članku, pitajući se da li je moguće opravdati ovakve programe kompenziranja načinjene štete. Naime, ako ih opravdavamo tvrdnjama da su štete koje kompenziramo rezultat socijalne nepravde, onda postaje bitno koliki je stvarni udio te nepravde, te do koje mjere je situacija rezultat socijalnih uzroka koji ne uključuju nepravdu, ili nisu uopće socijalni nego biološki. (1973: 350)

Zanimljivo je spomenuti i istraživanje koje su proveli Kuklinski i dr. o prihvaćanju afirmativne akcije od strane bijelaca. Eksperiment je dizajniran tako da ispituje da li će bijelci podržati čak i afirmativnu akciju koja uključuje rasne

kvote, sve dok je ona prezentirana kao odgovor na sve nepravde koje su crnci proživjeli kroz povijest. Nasumično izabran uzorak ispitanika je podijeljen u tri skupine te su sve tri morale odgovoriti na isto pitanje. Pitanje je bilo da li smatraju da bi velike kompanije pri zapošljavanju trebale osigurati određeni broj mjesta za crnce ili smatraju da se vlast ne bi trebala miješati u ovakve odluke. Dok je prvoj skupini postavljeno samo pitanje kao takvo, drugim dvjema skupinama je, uz ovo pitanje, dodan i razlog koji na neki način opravdava uvođenje ovakvih kvota, ali je taj razlog bio različit. Jednoj skupini je rečeno da postoje velike kompanije u kojima su crnci *nedovoljno zastupljeni*, dok je drugoj skupini napomenuto da postoje kompanije koje pri zapošljavanju *diskriminiraju* crnce te ih se obje pitalo da li je potrebno u takvima uvesti kvote zapošljavanja crnaca. Dakle, prva skupina samo odgovara na pitanje, dok su drugim dvjema skupinama ponuđeni i različiti razlozi za opravdanje kvota. (Kuklinski i dr., 1997: 411-412) Ako je slučaj takav da netrpeljivost prema afirmativnoj akciji proizlazi iz odbijanja ili ravnodušnosti prema pravima crnaca na jednaki tretman, odgovori na sva tri postavljena pitanja bi trebali biti podjednaki. No, slučaj je takav da nisu. Rezultati istraživanja pokazali su nam da se oko tri četvrtine ispitanika iz prve dvije grupe ne slaže s vladinim mjerama afirmativne akcije. S druge strane, oko četrdeset posto ispitanika iz treće grupe podržava ovakve akcije kada su suočeni s direktnom diskriminacijom. (Kuklinski i dr., 1997: 412) Činjenica je da će više ljudi reagirati na diskriminaciju ako je ona konkretna, dok se u teoriji možda uopće neće složiti s nekim njezinim principima. No, većina ispitanika se čak i u trećem slučaju gdje im je dan direktan razlog za podržati kvote, nije složila s afirmativnom akcijom. Takvi odgovori pokazuju određenu dozu predrasuda, no mislim da oni nisu nužno samo odraz predrasuda. Ljudi mogu smatrati da je određena kompanija dužna nadoknaditi štetu pojedinačnim ljudima kojima je direktno naštetila, bez sastavljanja programa kvota te pomaganja crncima kao grupi. Ako se netko ne

slaže s uvođenjem programa kvota, ne znači da ta osoba ima predrasude prema grupi koja je u pitanju.

B) Distributivna pravda

Još jedan razlog radi kojeg se mogu provoditi programi afirmativne akcije je distributivne prirode, tj. on obuhvaća misao da u pravednom društvu nitko ne bi trebao biti siromašan i bespomoćan boriti se za sebe. U ovakvom pristupu, za razliku od kompenzacijskog, postaje nebitno kako je pojedinac došao u stanje nemoći i siromaštva. Nije važno da li ga je tu dovela diskriminacija, on sam ili neki treći vanjski faktor. Važno je samo da se svima pruži jednaka prilika. Favoriziranje osoba s invaliditetom pri zapošljavanju ili upisu na fakultet se navodi kao primjer čisto distributivne politike afirmativne akcije. (Brest i Oshige, 1995: 867) Dakle, pomoć pri upisu na fakultet, koja se pruža crncima programom afirmativne akcije, se na ovaj način opravdava činjenicom da je ta osoba u lošijem stanju od ostalih kolega koji se prijavljuju na isto to mjesto. No kako se onda opravdava pomoć crncima kao grupi, ako ovdje govorimo o pravima pojedinaca? Opravdanje nalazimo u onome što se ponegdje u literaturi naziva *efektom umnožavanja*.⁹ Naime, kompenzacijska i distributivna pravda se oslanjaju na ovaj efekt u svojem djelovanju, računajući na beneficije koje on donosi. Smatra se da ako se pomogne jednom članu zajednice te se poboljša njegov osobni status, na taj način cijela njegova zajednica ima koristi. Dobrobiti programa afirmativne akcije se šire s pojedinca na cijelu skupinu jer on/ona automatski pruža primjer ostalima kako se može uspjeti, podržava institucije koje se bave pitanjima bitnim za razvitak te skupine, dobiva određene moći koje može iskoristiti za pomoć svojim sunarodnjacima itd. Ako je slučaj takav da se većina crnačke zajednice nalazi na dnu socioekonomske ljestvice, toj zajednici je potrebna pomoć. Ako pomognemo jednom članu te zajednice, on će pomoći na maloprije navedene načine cijeloj svojoj skupini te će svi profitirati. (Brest i

⁹ *The multiplier effect* u Brest i Oshige, 1995.

Oshige, 1995: 868) Ili bi tako barem u teoriji trebalo biti. U teoriji idealnog svijeta rasu uopće ne bismo trebali niti uzimati u obzir pri upisima na fakultete i zapošljavanju. Afirmativna akcija se na neki način bazira na samim onim principima protiv kojih se bori, uključujući rasu u svoje programe koji se zalažu za društvo slijepo na rasu i spol. Mnogi će reći da je to apsurdno ili da je akcija kontradiktorna u tom smislu, zalažući se za potpuno eliminiranje rase kao jednog od kriterija u prihvaćanju kandidata, čak i onda kada to donosi željene posljedice. Dworkin nas podsjeća zašto situacija nije tako jednostavna te zašto afirmativna akcija nije jednaka zloćudnoj diskriminaciji. Za početak, ukazuje nam na to da zla diskriminacija povrjeđuje osobe dok propisno izvršena afirmativna akcija to ne radi. Ona ni na koji način ne odražava predrasude prema bijelcima. Nadalje, odgovara na optužbe da ne možemo biti sigurni da programi poput afirmativne akcije nisu dizajnirani samo s namjerom da naštetite drugim skupinama građana. Činjenica je da institucije koje provode takve programe nemaju nikakve financijske, socijalne, niti bilo kakve druge dobiti od njih, te nemaju razlog za takve skrivene motive. Također, reći tako nešto bi bilo jednako kao i tvrditi da se medicinska istraživanja više ne smiju koristiti javnim sredstvima jer je moguće da su nekolicina znanstvenika varalice ili utajivači. (Dworkin, 2002: 405, 406)

Potaknuti svim negativnim aspektima koji se pripisuju afirmativnoj akciji, neki su se njezini pristaše počeli zalagati za drugačije principe tokom provođenja iste. Došli su do ideje da bi možda bilo bolje bazirati kriterije povlaštenosti na klasi, umjesto na rasi. Naime, glavni cilj je bio pomoći onima kojima je pomoć potrebna i povećati raznolikost na fakultetima i radnim mjestima diljem SAD-a. Ovakvom akcijom bi se davale povlastice osobama koje dolaze iz obitelji nižeg socijalnog statusa, vjerujući da će se u isto vrijeme pridonositi i rasnoj raznovrsnosti. Zagovaratelji ovakve akcije su vjerovali da će se to ostvariti radi činjenice da crnci čine veliki dio siromašnog dijela

stanovništva, pa ovakvim djelovanjem beneficiraju i oni kojima je to najpotrebnije i akademska zajednica radi postizanja raznovrsnosti. (Bowen i Bok, 2000: 46) Moram priznati da mi se ovakav pristup isprva pomalo i svidio, jer izgleda da doista pomaže potrebitima na temelju njihovog socijalnog i ekonomskog statusa, bez da uključuje rasu u obzir. No, daljnjim istraživanjem literature te jednostavnim zaključivanjem, shvatila sam da ne donosi željene rezultate.

Richard Kahlenberg, jedan od najvećih zagovornika ovakve akcije, možda najbolje objašnjava argumentaciju klasne afirmativne akcije, te zašto bi se trebali okrenuti njoj umjesto onoj rasnoj. Kaže da je

Afirmativna akcija temeljena na klasi lijek za moralno i političko šipražje afirmativne akcije, način pomirenja ciljeva kojima teže rasne preferencije istovremeno izbjegavajući probleme koji se njima stvaraju. (Kahlenberg, citat u Bowen i Bok, 2000: 270)¹⁰

Dakle, samu ideju klasne afirmativne akcije ne treba posebno opravdavati, ona je moralno i politički prihvatljiva. Njome bi se, u teoriji, pomoglo socijalno najugroženijima da upišu fakultete te bi se istovremeno ostvarila rasna raznolikost studenata. No, činjenice i rezultati pojedinih istraživanja koje su Bowen i Bok proveli govore nam sasvim suprotno. Oni tvrde da bi se provođenjem ovakvih programa drastično smanjio broj pripadnika manjina na fakultetima. S čisto praktične strane, povećanjem broja socijalno ugroženih studenata morale bi se drastično povećati i stipendije istih jer mnogi od takvih studenata ne bi imali apsolutno nikakve prihode osim stipendiranja. Mnogi od fakulteta si jednostavno ne bi mogli priuštiti toliko povećanje troškova stipendiranja. No, čak i kada bi se taj problem nekako riješio, upis broja pripadnika manjinskih skupina se ne bi mijenjao. Djeca siromašnih crnaca ili

¹⁰ 'Class-based affirmative action is a remedy to the moral and political thicket of affirmative action, a way of meeting the goals racial preferences seek to achieve while avoiding the problems racial preferences create.' (Kahlenberg, citat kod Bowen i Bok, 2000: 270)

drugih manjina u SAD-u i dalje čine manje od polovice sve siromašne djece u toj zemlji te su manje vjerojatno uspješni u školi od ostalih. (Bowen i Bok, 2000: 270) Problem nije u tome da postoji veliki broj djece koja su siromašna i kvalificirana za upise na fakultete, a nitko ih još nije otkrio. Problem je u tome što je takve djece izrazito malo. Tome se moramo okrenuti u budućnosti i pokušati okrenuti situaciju u svaku korist.

4.2. Kriteriji

Svi fakulteti diljem svijeta imaju svoje kriterije po kojima biraju studente, tj. daju prednost određenim studentima prije ostalih. Iako svaki ima svoju autonomiju u odlučivanju o tim kriterijima, neki od njih su takoreći univerzalni. Pri odabiru kandidata za upis na fakultet, djelatnici koji sudjeluju u selekciji se naravno fokusiraju na neke prijašnje rezultate tih kandidata, kao što su ocjene iz srednje škole, ili rezultati standardiziranih testova, no glavni fokus se stavlja na budućnost, tj. na perspektivu koju taj student pokazuje. Dworkin napominje kako sveučilišta traže studente koji će na najbolji način doprinosti već ranije definiranim ciljevima fakulteta. No, nisu samo ciljevi fakulteta ti koji se moraju zadovoljiti. Pri rangiranju kandidata sveučilište je dužno uzeti u obzir i koristi koje cijelo društvo može imati od potencijalnih kandidata. Osim ocjena i rezultata testova, postoji mnoštvo kriterija koji odlučuju pri upisu: motivacija za rad u javnim službama, atletske sposobnosti, neuobičajeno geografsko porijeklo itd. (Dworkin, 2002: 402) S druge strane, Bowen i Bok navode četiri karakteristike kojima se najčešće daje prednost pri upisima na fakultete, a to su:

- Naznake izvrsnosti studenta u svojem području koje obećavaju akademsku snagu i doprinos obrazovanju kolega.
- Raznolikost u podrijetlu, iskustvima i talentima koja se može očitovati u rasi, nacionalnosti, sportu, umjetnosti i ostalim izvannastavnim aktivnostima koje obogaćuju studentski život te izlažu studente novim iskustvima.

- Karakteristike koje nas navode da vjerujemo da će student iskoristiti stečena znanja kako bi pridonio svojoj struci te boljitku cijelog društva.
- Iskazano poštovanje važnosti dugoročne institucionalne odanosti i tradicije, tj. davanje određene prednosti kandidatima čiji su roditelji ili ostali članovi obitelji pohađali istu tu instituciju te djeci zaposlenika fakulteta. (Bowen i Bok, 2000: 23, 24)

Moram napomenuti da se mogu složiti s prva tri kriterija na koja se gleda pri upisu na fakultet jer smatram da student koji posjeduje jednu od njih zaista na pozitivan način doprinosi fakultetu te cijeloj zajednici. S četvrtim se, doduše, nikako ne mogu složiti. Mislim da činjenica da su članovi moje obitelji pohađali isti fakultet koji ja želim upisati ni na koji način ne pomaže promoviranju ciljeva tog fakulteta, doprinosi cjelokupnoj zajednici, niti mene čini boljim kandidatom od ostalih. Ovakav kriterij je zapravo čisti primjer nepotizma. Shvaćam zašto bi djelatnicima nekog fakulteta bilo drago ili bi jednostavno preferirali da se upišu potomci starijih studenata, no ne vidim razlog da to bude i jedan od kriterija pri upisu. Meni osobno bi bilo jako drago da u svojoj imaginarnoj tvrtki zaposlim dragog prijatelja kao voditelja, no to mi ne smije biti kriterij pri zapošljavanju.

Jednako kao što postoje razni kriteriji pri upisu na fakultete, moraju postojati i kriteriji koje kandidati moraju zadovoljiti da bi potpali pod program afirmativne akcije. Što je to što nas čini savršenim kandidatom kojemu je potrebno dati prednost pri upisu na temelju afirmativne akcije? Autori Brest i Oshige su naveli tri glavna kriterija koja neka grupa moja zadovoljavati za uključanje u programe afirmativne akcije. Prvi kriterij je **istaknutost skupine**. Važno je uključiti ugrožene skupine ili one čiji članovi imaju podređeni status u društvu u visokoškolske ustanove te im pružiti najbolje moguće obrazovanje. Postoji mnogo različitih manjinskih grupa kojima je ovakva 'pomoć' potrebna pa se pri odlučivanju koje od njih izabrati gleda na istaknutost te skupine na određenom geografskom području ili u društvu općenito. Drugi kriterij uključuje

opravdanja povezana s **pravdom**. Prema ovakvom kriteriju, grupa postaje kandidat za uključenje u afirmativnu akciju akko: 1. je znatno i nepovratno ugrožena, 2. ovakav status je većinski rezultat diskriminacije te grupe te, 3. afirmativna akcija će pomoći u unapređenju nepovoljnog položaja grupe. Treći i posljednji kriterij za participiranje grupa u programima afirmativne akcije je pojedinačni i grupni **identitet**. Naime, sama efikasnost afirmativne akcije ovisi o tome kako se određeni pojedinac poistovjećuje sa svojom grupom. (Brest i Oshige, 1995: 872-875) Da bi zajednica profitirala, pojedinci se moraju osjećati kao puni pripadnici te grupe, te biti voljni učiniti nešto za nju i njezin prosperitet. Ako pojedinac ne osjeća povezanost sa grupom, jednostavno neće raditi za njezinu dobrobit.

4.3. Krajnji rezultati

Da li je afirmativna akcija uspjela u svojim ciljevima poboljšanja života pripadnika manjina te povećanju broja uspješnih, zadovoljnih ljudi među takvim zajednicama? Ovo pitanje, kao i mnoga slična, nema jednostavan da ili ne odgovor. Rezultati iz 1976. pokazuju da su diplomirani muški studenti koji su pripadnici crnačke zajednice nalazili lošije plaćene poslove u usporedbi sa njihovim bijelim kolegama koji su imali jednake ocjene i rezultate testova. Ovi rezultati se odnose na studente iz 28 C&B¹¹ škola koji su bili uključeni u istraživanje. No, činjenica je da crnci koji su diplomirali u jednoj od C&B škola zarađuju znatno više od svojih crnih kolega koji imaju prvostupničku diplomu. U prosjeku, crkinje s takvom diplomom zarađuju 73% više od svojih sunarodnjakinja s prvostupničkom diplomom, dok muškarci zarađuju čak 82% više. (Dworkin, 2002: 394) Unatoč ovim brojkama, uspjeh ovakve akcije ne može se mjeriti samo novčanom zaradom ili povećanim brojem profesora, odvjetnika, doktora itd. među manjinama. Još jedan cilj koji je afirmativna

¹¹ C&B je skraćena od *College and Beyond*; baza podataka osnovana od strane Mellon zaklade koja sadrži podatke o više od osamdeset tisuća studenata upisanih u 28 sveučilišta diljem SAD-a. (Bowen i Bok, 2000)

akcija dostigla je da se poveća broj ljudi koji su spremni prihvatiti uloge vođa u svojim zajednicama. Neovisno o rasi, diplomirani studenti su voljniji prihvatiti takve uloge i sudjelovati u raznim javnim i profesionalnim organizacijama, no pripadnici manjina su pokazali još veći entuzijazam i uključenost u takve grupe. Na primjer, gotovo dvostruko više crnaca nego bijelaca je sudjelovalo u organizacijama društveno korisnog rada u skupini iz 1976. (Dworkin, 2002: 395)

Ako govorimo o negativnim posljedicama afirmativne akcije, mnogi njezini kritičari će reći da smo srozali obrazovne standarde tako što smo na fakultete upisali studente koji nisu kvalificirani za ta mjesta te da oni neće imati nikakve koristi od toga. Također, pripisuje joj se dodatno povećanje rasnih tenzija, umjesto smanjenja istih kojima je težila. (Dworkin, 2002: 387) Najbolji odgovor ovakvim prigovorima nalazimo u rezultatima brojnih istraživanja. Nikakav dokaz ovakvih tvrdnji među ispitanim skupinama nije pronađen, dapače, pokazalo se sasvim suprotno. (Bowen i Bok, 2000: 268) Također, Abigail i Stephan Thernstrom ukazuju na to da iako je stopa crnaca koji su se ispisali s fakulteta veća od broja ispisanih bijelaca, razlika nije toliko velika, a i sam broj ispisanih bijelaca je toliko visok da krivnju ne možemo svaljivati na afirmativnu akciju. (u Dworkin, 2002: 392)

4.3.1. Isključenje kriterija rase

Kao najbolji odgovor protivnicima afirmativne akcije se nudi stanje koje bi nastalo da ovakvih programa nije bilo. Programi koji uključuju rasu kao jedan od kriterija pri upisu na fakultet nisu idealni i to je, barem za mene, činjenica. Oni imaju svojih dobrih i loših strana, no samo letimičnim uvidom u brojke i statistike vidimo da mnogi studenti ne bi upisali fakultet da takvih akcija nije bilo. Povećanje broja manjinskih studenata uvođenjem afirmativne akcije je jasno vidljivo. Godine 1951. ukupan broj upisanih crnaca na 19 fakulteta C&B škola je bio 63, ili 0.8% po školi. Stanje se vidno promijenilo 1989. kada se taj

postotak povećao na 6.7% upisanih, te 7.8% u najselektivnijoj grupi. Prema procjeni Bowena i Boka, taj postotak bi bio između 2.1 i 3.6, da nije bilo programa afirmativne akcije. Pad bi bio najveći na najselektivnijim fakultetima. (Dworkin, 2002: 391)

4.3.2. 'Fit' hipoteza

Rezultati standardiziranih testova koji se provode u SAD-u, nešto najbliži našoj državnoj maturi, su jedan od pokazatelja uspješnosti studenata u njihovom daljnjem obrazovanju, no čini se da je korelacija između to dvoje ipak manja nego što se mislilo. Za crnce i bijelce jednako, korelacija rezultata takvih ispita i stope diplomiranja je u najbolju ruku lagano pozitivna. (Bowen i Bok, 2000: 59) Stopa diplomiranja upisanih studenata lagano raste što su rezultati standardiziranih testova bolji i to je činjenica (barem u uzorku iz 1989. koji su analizirali Bowen i Bok), no činjenica je i to da je ta stopa rasta manja za crnce nego što je za bijelce. Ne možemo reći da su za to zaslužni samo rezultati testova 'mature', očito je da postoji još faktora koji utječu na ovakvo stanje. Neki od kritičara programa koji uključuju rasu su zaslugu za ovakve rezultate pronašli u takozvanoj 'fit' hipotezi. Naime, tvrde da crnci diplomiraju u manjem postotku od bijelaca zato što postoji neslaganje u njihovoj spremnosti za fakultet i akademskoj zahtjevnosti upisanih škola. Dakle, ova hipoteza kaže da je veća vjerojatnost da će crnci, ili pripadnici druge manjinske rase, diplomirati ako upišu fakultet koji je 'primjereniji' njihovim mogućnostima i ne ciljaju previsoko, tj. ako rezultati njihovih testova odgovaraju inače zadanom profilu fakulteta. (Bowen i Bok, 2000: 60) No postoji vrlo jednostavno rješenje kojim bi odagnali sumnju u kompetentnost crnačkih studenata, a to je uvođenje programa sličnih afirmativnoj akciji puno prije visokoškolskog obrazovanja. Ako od samih početaka pružimo pomoć djeci za koju smatramo da iz bilo kojih razloga imaju manje šanse za uspjeh, te šanse će se zasigurno povećati i nećemo više imati hipoteza poput ove koju nazivamo 'fit' hipotezom.

Ne obazirući se na instinktivne argumente koje bih navela protiv ove hipoteze, možemo uzeti u obzir činjenicu da se stopa crnaca koji diplomiraju povećava kako fakultet biva sve selektivniji. Što zahtjevniji fakultet upisuju, njihovo zadovoljstvo sveučilišnog života se povećava, što također pobija ovakve tvrdnje. (Dworkin, 2002: 394)

5. PRAVIČNOST AFIRMATIVNE AKCIJE

Puno je aspekata s kojih se program poput afirmativne akcije može sagledati, te se zasigurno možemo složiti da je mnogo iznesenih argumenata od strane zagovaratelja, ali i protivnika iste. No, što god mi mislili o njoj te koliko god velike rasprave bile, moramo uzeti u obzir njezin pravni status, njezinu pravičnost. Kroz povijest, naročito američku, je postojalo mnogo slučajeva afirmativne akcije na sudu, tj. ljudi koji su se smatrali oštećenima na određeni način radi same akcije. Na temelju nekih od najpoznatijih su se donosili zakoni koji su određivali daljnji tok akcije i njenih programa. Bowen i Bok nam pomoću statistike pokazuju da nije istina da afirmativna akcija čini više zlog nego dobrog, ili da oštećuje studente koji su pripadnici manjina na bilo koji način, no postoje načini da se izazove sama ustavnost akcije. Rubinfeld navodi tri načina na koje možemo dovoditi u pitanje ustavnost afirmativne akcije; prvi je taj da pokušamo ukazati na štetnost cjelokupnom društvu; drugi da tvrdimo da šteti crncima, tj. pripadnicima manjine koji imaju određene preferencije; i treći koji je njezina šteta bijelcima, tj. pripadnicima ostalih koji su zakinuti za navedene prednosti. (Rubinfeld, 1997: 445, 446) Ono što se pojavljuje u svim trima tvrdnjama je štetnost, dakle da bi afirmativna akcija bila neustavna, moramo dokazati da šteti cijelom društvu, manjinama koje 'štiti' ili onima koji su isključeni iz beneficija.

5.1. Klauzula jednake zaštite

U četrnaestome amandmanu američkog Ustava stoji klauzula jednake zaštite kojom se svim građanima te zemlje garantira da se nikome neće uskratiti pravo na jednaku zaštitu pred zakonom. (Cornell University Law School, n.d.)¹² Drugim riječima, država se mora ponašati jednako prema svim pojedincima koji se nađu u sličnim situacijama i uvjetima. Ovakvom klauzulom se ne pokušava postići jednakost među građanima, već jednaka primjena zakona prema svima. Naravno da se njome ne može zaštititi građane od svih legalnih distinkcija ili klasifikacija, one jednostavno moraju postojati, cilj je samo donijeti zakone koji će gledati na opći interes zajednice te pravična upotreba istih.

U sudskoj praksi ove klauzule jedino se u primjerima afirmativne akcije uključivala analiza troška i dobrobiti¹³ programa u pitanju. Inače se ne dovode u pitanje moguća socijalna dobra ili gubitci koje će određeni zakon proizvesti. Ustavnost zakona se određuje na temelju toga da li zakon služi uvredljivoj ili na bilo koji način neustavnoj svrsi. Prema Rubenfeldu, stvar mora biti ista i za afirmativnu akciju; jedini kriterij koji smijemo koristiti u odlučivanju o njenoj ustavnosti jest taj da odredimo da li su vladinim mjerama pomoći crncima i drugim manjinama povrijeđena prava bijelaca na jednaku zaštitu pred zakonom. (Rubenfeld, 1997: 429) Ovakvom interpretacijom amandmana pojavljuje se poteškoća sa kojom se moraju nositi odlučujući sudovi. Naime, suci više ne mogu gledati samo na direktne posljedice njihovog zakonodavstva na određene skupine, već moraju razmatrati i motive iza tih zakona. Postaje bitno da li je zakon koji na neki način oštećuje jednu grupu rezultat predrasuda prema istoj ili iza svega stoje neki dobroćudni motivi. Naravno da ovakvo tumačenje ustavnosti predstavlja veće probleme od jednostavnijeg gledanja na same posljedice. Posljedice su direktno vidljive i ne ostavljaju nam mnogo prostora za

¹² <https://www.law.cornell.edu/constitution/amendmentxiv>; pristupljeno 10.2.2015.

¹³ 'cost-benefit' analysis.

manevar, dok motivi sa sobom nose konotacije te su puno nejasniji. Teško je ponekad odrediti motive iza odluke, radi psihičkog stanja osobe koje ih je donijela i radi teškoće tumačenja općenitih motiva koji se kriju iza odluke pojedinca. (Dworkin, 2002: 411)

5.2. Strogo i opušteno ispitivanje

Neke od slučajeva koji se nađu pred sudom je naravno lakše riješiti od drugih oslanjajući se samo na motive iza odluke. Tako, na primjer, ako pogledamo brojne slučajeve segregacije kroz povijest, jasno nam je da motivi iza takvih zakona ne mogu biti dobroćudni. Njima su se pokušavali omalovažiti crnci te im se ukinuti prava koja su kao građani SAD-a imali. S druge strane, neke od slučajeva koji se pozivaju na četrnaesti amandman je gotovo nemoguće riješiti direktnim pozivanjem na motive jer to postaje redundantno ili jednostavno neprimjenjivo. Iz tog razloga su se suci odlučili na indirektan pristup motivu pomoću doktrina kojima pokušavaju izdvojiti one neprimjerene i to fokusirajući se na očigledno objektivnije posljedice samog zakona. (Dworkin, 2002: 412) Na koji način se to radi? Na samom početku, sve odluke koje se dotiču pitanja jednake zaštite prolaze klasifikaciju koja ih svrstava pod 'strogo' ili 'opušteno ispitivanje'.¹⁴ Ako odluka koja je u pitanju oštećuje *sumnjivu* klasu, kako je naziva Vrhovni Sud, tj. klasu koja je kroz povijest namjerno omalovažavana te stavljana u podređeni politički položaj tako da danas zahtijeva zaštitu od većinskog političkog procesa, onda se odluka mora podvrgnuti 'strogom ispitivanju'. To znači da je jedini način da se odluka ne odbaci taj da se pokaže kako se njome štiti snažan vladin interes. U suprotnome, odluka se odbacuje jer se smatra da krši klauzulu jednake zaštite pred zakonom. Ako se pak ustvrdi da oštećena klasa nije *sumnjiva*, tj. da su njeni pripadnici povezani nekom karakteristikom koja nema veze s povijesnim ugnjetavanjem bilo kakve vrste, zakon se podvrgava samo 'opuštenom ispitivanju'. Drugim riječima,

¹⁴ 'strict' i 'relaxed scrutiny'.

neustavan je jedino u slučaju da se utvrdi njegova bespotrebnost ili besmislenost. (Dworkin, 2002: 412)

Problem afirmativne akcije je taj što se čini da ona ne potpada pod niti jednu od ove dvije kategorije ispitivanja. Na prvi pogled, očito rješenje bi bilo 'opušteno ispitivanje' jer klasa koja je u gubitku, pripadnici većinske bijele rase, nije *sumnjiva* klasa. No stvar je takva da se puno puta u povijesti pokazalo da rasne kvalifikacije koje na prvi pogled izgledaju potpuno bezopasno, kriju neku vrst ustavne neprimjerenosti. Dworkin navodi primjer da bi se, teoretski, moglo sasvim lako dogoditi da crnačko općinsko vijeće daje prednost crncima na temelju rasne solidarnosti ili pak zato da kazni nevine bijelce radi zločina iz prošlosti. Ovakve tvrdnje bi se vrlo lako mogle opovrgnuti jednostavnom statistikom koja bi ustvrdila da li je određena klasa brojčano nadmoćna među odbijenim kandidatima, no politika 'opuštenog ispitivanja' to ne bi dopustila. Afirmativna akcija također ne može potpasti pod 'strogo ispitivanje' jer je osmišljena s ciljem da pomaže toj istoj *sumnjivoj* klasi kojoj bi trebala štetiti da bih ju se prepustilo takvom ispitivanju. (Dworkin, 2002: 413) U ovakvim slučajevima afirmativne akcije na sudu, moram napomenuti da mi se osobno najviše dopao način odlučivanja koji je predložio sudac Thurgood Marshall. On smatra da bi se suci u ovakvim slučajevima trebali više fokusirati na individualne parnice, a ne toliko na općenite zakone ili ispitivanja pod koja bi oni eventualno potpali. Naziva ga pristupom pomične skale.¹⁵ Slučajevi afirmativne akcije koji završe na sudu su zaista specifični iz mnogo razloga te iako bi razmatranje svakog pojedinačnog slučaja oduzimalo puno više vremena i sredstava nego razvrstavanje na temelju prošlih presuda, ono bi imalo daleko bolji učinak. Naposljetku bi se stvorila pravila te strategije koje bi pomagale u daljnjim slučajevima. Preciznija diskriminacija između vrijednih i uvrjedljivih pravila bi uvelike nadjačala eventualne gubitke u predvidivosti. (Dworkin, 2002:

¹⁵ 'sliding-scale' approach

414) Činjenično stanje je takvo da sudske vlasti još uvijek jednostavno nisu pronašle apsolutno uključujuća pravila koja se tiču afirmativne akcije. Mnogi detalji se razlikuju od slučaja do slučaja, a i sama tema je još uvijek dovoljno delikatna da se presude ne donose olako. Iz tog razloga se slažem s Marshallom da dokle god ne pronađemo i ustvrdimo ta pravila, pojedinačni pristup pomične skale je najprimjereniji.

Valja još napomenuti kako Dworkin nadalje navodi podjelu samog 'strogog ispitivanja' na dvije verzije. Prvu naziva 'verzijom najvažnije nužnosti', a drugu 'verzija pobijanja'. Razlikuju se u temeljnim mišljenjima o ustavnosti rasnih klasifikacija. Naime, prema prvoj verziji najvažnije nužnosti, bilo kakva vrsta klasifikacije koja je temeljena na rasi je inherentno neustavna, tj. krši klauzulu jednake zaštite. Prema tome, klasificiranje prema rasi se može opravdati jedino ako se time sprječava daljnja diskriminacija ili opasnost toliko velika da moramo preći preko teške ustavne nepravde. Druga verzija pobijanja ne kreće od pretpostavke da je svako klasificiranje na temelju rase neustavno. Prema ovakvom viđenju, ono je neustavno samo u slučaju da se temelji na predrasudama ili stereotipima koje klauzula zabranjuje. (Dworkin, 2002: 416)

Moram priznati da koliko god se verzija pobijanja činila fleksibilnijom od verzije najvažnije nužnosti, i dalje mislim da nije pravedna. Nju je čak i lakše opravdati pozivajući se na ustav jer se rasa ne spominje nigdje u klauzuli jednake zaštite. Niti jedna interpretacija ustava ne govori o eksplicitnoj zabrani upotrebe rase u klasificiranju pri upisu na fakultete ili zapošljavanju. No ipak, više sam sklona verziji najvažnije nužnosti jer smatram da rasa ne bi smjela biti kriterij u bilo kakvoj sličnoj klasifikaciji. Ne tvrdim da je ona neustavna jer, za početak, ne znam dovoljno o američkom Ustavu niti pravnoj praksi općenito, već jednostavno doista smatram da rasa ne bi smjela utjecati na ustavnost neke odredbe. Iako shvaćam da postoje rasne skupine koje su još uvijek podzastupljene u raznim dijelovima društva u kojem živimo, mislim da tom

problemu moramo pristupiti na drugačiji način. Statistički gledano, programima afirmativne akcije i prihvaćanjem verzije pobijanja strogog ispitivanja, broj pripadnika nezastupljenih manjina se zaista povećava, što je dobra stvar. No način na koji se to postiže bi, po meni, trebao biti drugačiji. Umjesto da pokušavamo riješiti ovaj problem davanjem povlastica određenim skupinama, trebali bi se okrenuti davanjem boljih uvjeta za život istima. Manje crnaca na američkim sveučilištima je posljedica njihovog lošijeg osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja, ekonomskog i društvenog statusa u društvu, ukorijenjenih predrasuda, te stoga i nižeg samopouzdanja i još mnogo toga. To su problemi kojima se moramo okrenuti i područja na koja moramo obratiti pažnju. Ne slažem se s Dworkinovom tvrdnjom da rasne klasifikacije nisu inherentno moralno loše jednako kao što sve ostale klasifikacije temeljene na fizičkim ili genetskim faktorima nisu. (Dworkin, 2002: 417) Osobe s nekom vrstom invaliditeta su u fizičkoj nemogućnosti obavljati određene vrste poslova i ta činjenica se najčešće ne može promijeniti, no osobe koje su u nepovoljnom položaju radi rasne diskriminacije, iako su zaista u nepovoljnom položaju, svoj status mogu pokušati promijeniti. Društvenim promjenama se njihov status može barem pokušati popraviti i učiniti prihvatljivijim. S druge strane, ne treba preuveličavati ograničenja ljudi s obzirom na njihov invaliditet i automatski ih otpisivati u mnogim aspektima, a svi znamo da se to često događa. Invaliditet postaje invaliditet kada ga smjestimo u određenu okolinu, ona je ta koja ga uspoređuje sa svima ostalima i klasificira kao nepovoljnog. Jednostavno ne smatram kako je potpuno jednako tvrditi da je moralno inherentno loše klasificirati ljude prema fizičkim faktorima, kao što je i prema rasnim. Postoje određene predrasude i nejednakosti koje pripadnici manjina nasljeđuju, čim se rode pripisana su im obilježja njihove rase s kojima se mogu pomiriti ili se pokušati boriti protiv istih. Lošije javno obrazovanje i razlike koje nastaju među pojedincima temeljene na društvenom položaju su ono čemu se moramo okrenuti. Ne smijemo dopustiti etiketiranje pojedinaca samo radi društvenog

statusa, koje kasnije vodi do svih neželjenih posljedica protiv kojih se bori afirmativna akcija. Još uvijek se na nekim mjestima provodi i još uvijek postoje ljudi koji se grčevito bore za njezin opstanak upravo zato jer još uvijek nismo dovoljno pažnje obratili na temeljne probleme zajednice, već se okrećemo rješavanju posljedica, umjesto da se fokusiramo na uzroke istih.

Rezultati afirmativnih akcija su zasigurno vidljivi kroz povijest i činjenica je da nije bilo takvih programa, imali bi znatno manji broj visokoobrazovanih pripadnika manjina, no borba protiv rasne diskriminacije rasnom diskriminacijom mi se čini kontradiktorna. Već bezbroj puta je ponovljen argument da afirmativna akcija radi upravo ono protiv čega se bori, klasificira ljude na temelju rase ili skupine kojoj pripadaju. Neki bi rekli da dokle god njome postizemo željene rezultate te širimo raznolikost akademske zajednice, to prestaje biti bitno jer je cilj ostvaren. Ja bih dodala da dokle god ne postignemo tu raznolikost 'prirodnim putem', bez programa afirmativne akcije, mi nismo zapravo ostvarili svoj cilj. Nismo pokazali pravu vrijednost raznolikosti i nediskriminacije građanima oko kojih se sve na kraju i vrti.

5.3. Etičko vrednovanje

Ustanovili smo da pitanje ustavnosti afirmativne akcije još uvijek nije razriješeno, no što je s njezinom etičkom stranom? Da li se programi afirmativne akcije mogu moralno opravdati ili pak zaslužuju neku vrstu moralne osude? Argumentacija oko ovog pitanja je jaka s jedne i druge strane te se ponekad čini da su njene dvije krajnosti nepomirljive. Govor o pitanjima koja uključuju identitet i razlike među ljudima nikada nije oslobođen vrijednosti, on uvijek nosi neke konotacije sa sobom. U takvim slučajevima od izuzetne važnosti za raspravu postaje jezik kojim se služimo, način na koji prezentiramo svoju stranu slučaja jer samo jednom jedinom rečenicom, lukavo iznesenom, možemo iznijeti jednu cijelu ideologiju iza nje. (Burns i Schapper, 2008: 372) Možemo se poigravati životima mnogih ljudi iznošenjem ili prešućivanjem raznih

reprezentacija stvari oko njih. Današnje društvo bombardirano informacijama putem različitih medija jednostavno tako funkcionira. I zato postaje od ključne važnosti da se programi poput onih afirmativne akcije prikažu javnosti na ispravan način tako da građani samostalno budu u stanju procijeniti da li je ona moralno opravdana ili ne. Tahmindjis kaže da je ta

terminološka netočnost dodala zbunjenost u već otprije kontroverzni koncept afirmativne akcije, vodeći u najboljem slučaju u skepticizam te u najgorem u prijekoran antagonizam. (Tahmindjis, cit. Kod Burns i Schapper, 2008: 372)

Istina je da se puno ljudi protivi afirmativnoj akciji radi nedovoljno dobro razjašnjenog koncepta iste te da radi takvih stvari misle kako poslove i mjesta na sveučilištima dobivaju ljudi koji to nisu zaslužili, nauštrb kvalificiranijih kandidata. Stvar je takva da će većina ljudi jednostavno formirati svoje mišljenje na temelju one ideologije kojoj su najčešće izloženi ili one koja najbliže odgovara njihovim pogledima na svijet. (Burns i Schapper, 2008: 372)

Etička rasprava o ispravnosti afirmativne akcije ima zaista mnogo verzija različitih argumenata koji se na kraju svedu na nekoliko najvažnijih. Shaw nam u svojem članku navodi četiri grupe argumenata za ili protiv takvih programa na kojima se bazira etičko vrednovanje afirmativne akcije. Prvi su *upotreba programa baziranih na rasi ili onih koji ju zanemaruju*. Na kraju prethodnog poglavlja sam navela svoj stav o moralnosti takvih programa, dok je Shawovo mišljenje, kao i ono velikog broja autora na ovu temu, drugačije od mojega. On odgovara protivnicima afirmativne akcije koji smatraju da su njeni programi nemoralni radi upotrebe rase u klasificiranju studenata ili radnika te prema kojima zakon koji se bavi takvim pitanjima mora apsolutno zanemariti rasu kao jedan od faktora. Prvenstveno tvrdi da je rasa bila uključena u proces zapošljavanja kroz povijest te da protivnici njenog sadašnjeg uključivanja na određeni način favoriziraju politiku koja tolerira posljedice povijesne diskriminacije. (Shaw, 1988: 764) Ne mogu se složiti sa Shawom jer ne smatram

da je podržavanje programa slijepih na rasu ujedno i podržavanje politike koja ignorira svoja nedjela iz prošlosti. Dapače, takve programe vidim upravo kao pokušaj države da napokon uvede zakone koji zaista neće nikome štetiti na temelju boje kože. Prošla nedjela se ne smiju zaboraviti i šteta se mora nadoknaditi, tu se u potpunosti slažem s autorom, no afirmativna akcija sa sobom nosi previše negativnih konotacija i na neki način, kao što sam već napomenula, provodi upravo ono protiv čega se bori. To nije ignoriranje socijalne realnosti, kako on to naziva, već upravo suprotno. Potrebno je osvijestiti građane o realnosti u kojoj se nalazimo i sasjeći svaki oblik rasne diskriminacije obrazovanjem od najranije dobi. Nadalje, tvrdi da protivnici afirmativne akcije svojim stavovima ignoriraju činjenice prema kojima su muški bijelci povijesno favorizirani na račun crnaca i žena. (Shaw, 1988: 765) Složila bih se da je takav čin moralno gnjusnan; ignoriranje povlastica koje su bijelci imali te nečuvenih mučenja kroz koja su prolazili crnci i žene tokom povijesti jest za svaku moralnu osudu. No, ipak ne smatram da se to događa u ovom slučaju. Moj odgovor na prethodnu Shawovu tvrdnju se može lako prepisati i ovdje. Nitko od protivnika afirmativne akcije, ili se barem tako nadam, ne želi ignorirati užasne povijesne zločine koji su se dogodili. Dapače, trebamo barem pokušati postići društvo u kojem se tako nešto više nikad neće ponoviti tako da eliminiramo svaku vrst klasifikacije koja uključuje boju kože, na temelju koje su ti zločini i nastali. Trebamo pokušati napraviti najbolje od onoga što imamo sada, učeći na temelju ranijih iskustava. Treći pokušaj obrane rasnih klasifikacija se donekle odmiče od kriterija rase. Prema njemu, pripadnici određene rase imaju prednost pri upisu na fakultet ili zapošljavanju, ne na temelju boje kože, već na temelju njihovog socijalnog statusa. Shaw tvrdi da je povijesno dokazano kako raspodjela primanja diljem SAD-a nije jednako raspodijeljena prema različitim rasama, te da se prema teoriji distributivne pravednosti, afirmativnom akcijom ustvari pomaže pojedincima kojima je pomoć potrebna da bi se našli na jednakoj početnoj poziciji kao i svi ostali

kandidati. (Shaw, 1988: 765) Na ovakav pokušaj moralnog opravdanja afirmativne akcije sam već odgovorila u četvrtom poglavlju ovog rada, iznoseći rezultate istraživanja prema kojima bi efekt same akcije bio sasvim suprotan od željenog, tj. broj upisanih pripadnika manjina bi se smanjio, umjesto povećao.

Drugi argument koji propitkuje moralnost afirmativne akcije je *razlika između individualne i grupne zaštite*. S jedne strane, protivnici mogu tvrditi da se afirmativna akcija ne može opravdati na temelju popravljavanja povijesnih zločina jer je velika većina ljudi kojima je šteta direktno nanesena već mrtva. Postavlja se pitanje da li je moralno opravdano nadoknađivati štetu pojedincima samo na temelju pripadnosti grupi koja je oštećena u prošlosti? Objektivno gledajući, oni koji trenutno profitiraju od afirmativne akcije nisu oni isti pojedinci koji su iskusili zločine na koje se akcija osvrće. No, je li situacija zaista tako jednostavna? Shaw zasigurno misli da nije. Jasno je da zločini naneseni u prošlosti ne mogu biti odvojeni od njegovih posljedica u sadašnjosti. Zločini prema crncima koji su se događali dugo godina u ne tako davnoj prošlosti zasigurno još uvijek imaju određene učinke na današnju crnačku zajednicu. Diskriminacija prema crncima je još uvijek prisutna, htjeli mi to priznati ili ne, i to nije diskriminacija prema crncima kao pojedincima, već prema grupi kao takvoj. (Shaw, 1988: 765) Gledano s moralne strane, moram se složiti sa Shawom i reći da smatram kako činjenica da pojedinac nije direktno žrtva zločina radi kojeg dobiva povlastice, u ovom slučaju, ne znači da to nije etički opravdano. Doba velikih nepravdi koje su nanesene crncima nije bilo tako davno da se njegove posljedice još uvijek ne bi odražavale na crnačku zajednicu te, opet ponavljam čisto s moralne strane, se slažem da afirmativna akcija nije moralno loša.

Još jedan argument koji se nameće u raspravi o moralnosti afirmativne akcije je onaj koji se tiče *nepravdnog tereta koji snose bijelci*. Postaje upitna moralnost programa u kojem se kompenzacija manjinama nadoknađuje na račun

nanesene štete većini. Protivnici tih programa tvrde da se njime nanosi određena šteta bijelcima u društvu te da su zbog toga oni nemoralni. No čak i da potvrdimo pretpostavku da se bijelcima zaista nanosi određena vrsta štete, to ne znači da je ona nepravedna jer ne proizlazi iz plana koji uključuje rasne predrasude, ona je samo moguća slučajna posljedica. (Shaw, 1988: 766)

Posljednji argument vezan za etičnost koji Shaw navodi je onaj kojim se tvrdi da *povlašteni položaj umanjuje stvarna postignuća manjina i žena*. Ovdje bi se također složila s njim u tvrdnji da iako programi koji pružaju povlastice npr. crncima vjerojatno uzrokuju omalovažavanje njihovih postignuća od strane bijelaca, bilo bi nerealno tvrditi da su oni ti koje treba kriviti za podcjenjivanje koje se događa. Realno stanje stvari je takvo da je podcjenjivanje postojalo puno prije afirmativne akcije te da je statistika pokazala da ona ne utječe na motivaciju crnaca koji su upisali fakultete s njezinom pomoći. (Shaw, 1988: 767)

5.4. Zasluga

Koncept zasluge je jedan od onih koji se uvijek nekako uvuku u raspravu o afirmativnoj akciji, s punim pravom ili ne. Braneći ju ili kritizirajući, autori su se u većini slučajeva doticali ove teme koja je dakako bitna kada govorimo o zapošljavanju ljudi ili upisivanju studenata na fakultete. Jer kako drugačije odlučiti tko je kvalificiran za određeno mjesto ako ne pomoću njegovih/njezinih zasluga? Naravno da postoji puno više faktora koji ulaze u proces odlučivanja o odabiru kandidata, no zasluga je sigurno jedan od njih. Dakako da želimo upisati studente koji su zaslužili to mjesto svojim postignućima i radom, jednako kao što želimo zaposliti pojedince koji su svojim zaslugama dokazali da su sposobni za dobro obavljanje posla koji se od njih traži te promicanje ciljeva tvrtke u kojoj rade. Studenti koji uspiju upisati fakultete poput već spomenutih C&B škola imaju veću šansu uspjeha u daljnjem životu i to je jedan od razloga zašto brinemo o zaslugama studenata. Još više od toga, nisu samo ti pojedinci koji će

profitirati već cijelo društvo u kojem će participirati nakon završenog školovanja. (Bowen i Bok, 2002: 276) Kao i svaki drugi sociološki koncept, zasluga nije neutralan termin, ona za sobom povlači stavove ili čak, usudila bih se reći, predrasude pa tako moramo biti oprezni s njenom upotrebom kada govorimo o afirmativnoj akciji i obrazovanju općenito. Rezultati testova i ocjene koje postignemo su dobar pokazatelj sposobnosti da se dobro odradi posao, ali nisu ništa više od toga. Pomoću njih ne možemo uočiti druge kvalitete koje su intrinzične za osobu, kao što su ljubav prema učenju ili sposobnost velikih akademskih postignuća. (Bowen i Bok, 2002: 277)

Postoje autori koji pak smatraju da učenici koji imaju bolje ocjene i rezultate testova više zaslužuju upis na fakultet od onih s nižim rezultatima jer navodno napornije rade. Jednako kao Bowen i Bok, ni ja se ne bih složila s navedenom tvrdnjom, i to iz više razloga. Činjenica da su neki učenici imali bolje ocjene od drugih ne garantira da su oni zapravo radili napornije od ostalih u školi, ocjene su odraz puno više faktora od samog rada. Uz sam rad, u obzir se uzima i učenikova inteligencija, koja nikako nije rezultat broja sati provedenih učeći. Kvaliteta predavanja koju je učenik dobivao od profesora je također ključna u njegovoj/njezinoj motivaciji za učenje, dobivenom znanju te u konačnici i reprodukciji istog. Puno toga ovisi i o trenutačnim faktorima poput duševnog stanja profesora i učenika. (Bowen i Bok, 2002: 277) Još jedna bitna činjenica je da sam proces odabira budućih studenata nije podređen samo nagrađivanju onih učenika za koje se smatra da su se najviše trudili tokom školovanja. Odluka se donosi na temelju toga koji kandidati će na najbolji mogući način biti u stanju iskoristiti sve ono što im fakultet kao institucija pruža, doprinijeti obrazovnom procesu na istom te u konačnici znati iskoristiti stečeno znanje za dobrobit cjelokupnog društva. (Bowen i Bok, 2002: 277) Izvrsnost ili sposobnosti nisu nikada bili jedini odlučujući faktor te zbog toga možemo reći da nisu uvijek oni najbolji ti koji su zaposleni ili upisani na fakultet. (Burns i Schapper, 2008: 377)

Set pravila prema kojima se student upisuje na fakultet je kompleksan te nastaje uzimanjem u obzir obrazovnih ciljeva institucije, njezinih proteklih iskustava i studenata samih. Ta pravila ne bi smjela biti previše apstraktna i obvezujuća već takva da mogu varirati od fakulteta do fakulteta. Svaki od njih je imao različitu povijest primljenih studenata i različite ciljeve kojima teži, pa prema tome i vlastita pravila i o tome koje zasluge će uzimati u obzir pri upisu svojih studenata.

Uvidjeli smo zasad da ocjene i rezultati testova nisu jedine zasluge prema kojima odlučujemo o odabiru kandidata, ima ih puno više od toga i njihova raznolikost varira od institucije do institucije. No, da li postoje slučajevi u kojima se rasa može uzimati kao jedna od zasluga prijavljenih kandidata? Bowen i Bok smatraju da može, i to zato što po njima, uzimanje rase u obzir pri određivanju koji to kandidati zaslužuju upis pomaže fakultetima u postizanju triju ciljeva - pronalaženje kandidata s visokim potencijalom, poboljšanje obrazovanja većom raznolikosti na sveučilištu te rješavanje dugoročnih potreba društva. (Bowen i Bok, 2002: 278) Slažem se s autorima da rasa *može* pomoći u ostvarivanju sva tri navedena cilja, ali bih dodala da *ne mora*. Ona može biti jedan od faktora koji će doprinijeti njihovom ostvarivanju, ali ne smatram da je dovoljno ključna da bih se sama za sebe uzimala kao jedna od zasluga za upis. Kao što Salins ističe, rasa je pojam iznikao iz mnogih pokreta za građanska prava i tiče se prvenstveno socijalne promocije pripadnika manjinskih skupina te kao takva nema nikakve veze s uvažavanjem raznolikosti ili kulturne različitosti. (Salins u Mesić, 2005: 198) Ovakvim opravdanjem uvođenja rase koje uključuje raznolikost, navedeni programi u konačnici žele jednake rezultate, a ne jednake mogućnosti za sve.

6. KRITIKA

Nekoliko je načina na koje protivnici afirmativne akcije mogu osporavati njezine programe. Puno smo već rekli o prednostima i manama afirmativne akcije, no bitno je napomenuti kako je drugačije tvrditi da ona nije dobra iz nekih moralnih razloga nego utvrđivati njezinu neustavnost. Ideološke, političke, ekonomske, psihološke i pravne perspektive pobijanja su neke od opcija. (Mesić, 2005: 192) O pravnoj perspektivi, na primjer, sam već raspravljala u prethodnom poglavlju ovog rada. Rekli smo kako je moguće tvrditi da je afirmativna akcija neustavna tako da se fokusiramo na tvrdnje kako ona krši klauzulu o jednakoj zaštiti. No sudovima je i dalje dopušteno razmatrati slučajeve takvih programa te presuditi o njihovoj ustavnosti i legitimnosti radi toga što se nigdje u ustavu ne spominje zabrana preferencijskog tretmana. (Mesić, 2005: 192) Pošto je prošao određeni period vremena od samih početaka afirmativne akcije te su se neki od zakona vezanih za nju izmijenili, a stajališta promijenila, njezinu kritiku možemo podijeliti na onu konzervativnu i naprednjačku.

6.1. Konzervativna kritika

Od samih početaka afirmativne akcije, javljali su se njezini protivnici koji su smatrali da ona nije dobra iz nekoliko razloga. Ovakva konzervativna kritika navodi prvi razlog koji je pravne prirode, odnosno teorijskog odbijanja ovakvih programa, drugi se bazira na ekonomskim temeljima, dok je treći više orijentiran na psihološke učinke afirmativne akcije. Pravni razlog je, dakako, već spomenuto mišljenje da afirmativna akcija krši jednakost zaštite građana pred zakonom. Nathan Glazer se slaže s ovom tvrdnjom, dodajući kako je po njemu afirmativna akcija apsolutno krivo usmjerena i moralno upitna. Također smatra kako je ustvari nepotrebna jer su se mnogi crnci već počeli puno bolje snalaziti i bez takvih programa te čak dovodi u pitanje i samu efikasnost akcije. (Mesić, 2005: 193) Ekonomski razlog odbijanja afirmativne akcije koji njezini

protivnici navode se temelji na pretpostavci suzbijanja samih osnova kapitalizma. Naime, oni tvrde da politikom rasnih preferencija vlada ograničava dobrovoljnu, slobodnu razmjenu, koja je jedan od kapitalističkih temelja. Njihov pojam savršenog tržišta ne priznaje ni rasu ni rod te se uvođenjem preferencija maksimiziraju neželjeni činitelji. Također, smatraju da liberali pretjeruju u svaljivanju gotovo sve krivice za crnačke nedaće na rasnu diskriminaciju. Oni vide crnačke vođe koji na neki način forsiraju afirmativnu akciju kao glavne krivce zategnutih međurasnih odnosa. Svaki crnac koji je došao na takav položaj postaje sumnjiv kandidat radi same afirmativne akcije koja ga je mogla dovesti tamo, a ne njegove vlastite zasluge. (Mesić, 2005: 194) Posljednji, psihološki razlog konzervativaca protiv afirmativne akcije se vrti oko također već spomenute priče pojedinaca koji su ovisno o tuđoj pomoći. Bez obzira na dobre namjere programa rasne preferencije, crnci koji sudjeluju u takvim programima će se osjećati kao da sami nisu zaslužili upisati željene fakultete, kako nemaju vjeru u vlastite sposobnosti. Ovakvim djelovanjem ustvari samo povećavamo nadmoć bijelaca i podređenost crnaca. (Mesić, 2005: 194) Afirmativna akcija u očima tih kritičara postaje kontraproduktivna jer je 'žrtvovala' crnce kojima je trebala pomoći te je promicala crnački separatizam i društvo fokusirano na rasu, umjesto da radi potpuno suprotno. (Dworkin, 2002: 389) Činjenica je da je statistika iznesena od strane Bowena i Boka pokazala rezultate koji su potpuno suprotni od ovakve argumentacije. Jedina opasnost koju vidim u cijeloj ovoj priči o crnačkoj podređenosti i potrebom za pomoći je ta da se ovakvo proročanstvo, iako neistinito, ne počne ispunjavati na temelju čistih predrasuda. Ako dovoljno dugo izložimo ljude predrasudama o njima samima i ako ih oni konstantno slušaju, moguće je da i sami počnu vjerovati u njih. Mnogi crnci mogu misliti da im je zaista potrebna pomoć te da ne mogu uspjeti u životu oslanjajući se isključivo na svoje zasluge te se počnu osjećati manje vrijednima. (Jeffrey, 1997: 231)

Konzervativna kritika je i sama primila mnoge kritike radi velikog broja svojih tvrdnji, no rekla bih da ni ona sama nije u stanju odgovoriti na pitanja koja postavlja. Njezini kritičari se bezrezervno drže stavova o slobodi tržišta, koju vide kao jedini pravi put za društveni napredak, te nisu u stanju prihvatiti činjenice novoga doba koje ne idu u njihovu korist. (Mesić, 2005: 195) Realni problemi crnačke zajednice kao da ne dopiru do njih, i dalje se drže zastarjelih stavova bez obzira na globalizaciju i društvene promjene koje su se dogodile u međuvremenu.

6.2. Naprednjačka kritika

Najnovija argumentacija oko programa afirmativne akcije se podosta razlikuje od one početne. Javlja se znatan broj znanstvenika koji raspravljaju o toj temi dok ujedno ne prihvaćaju mnoge od konzervativnih stavova. Naprednjačka kritika afirmativne akcije i dalje prihvaća i podupire svaki pokušaj vlade da ispravi razlike koje su nastale među građanima, iz ovih ili onih razloga, dok ujedno propitkuje efikasnost i ispravnost mnogih mjera s kojim se to pokušava postići. (Mesić, 2005: 195) Ovakvi kritičari se više ne mogu tako lako svrstati u ljevicu ili desnicu, liberale ili konzervativce. Oni dijele neke zajedničke stavove o afirmativnoj akciji, no dolaze iz različitih dijelova društva koji ne moraju biti obilježeni političkom pripadnošću jednoj ili drugoj strani.

Svaki od autora kojeg možemo svrstati pod kategoriju naprednjačke kritike ima, naravno, svoj stav o afirmativnoj akciji te svoje viđenje toga što smatra pogrešnim. No, da bi ih se sve svrstalo u jednu kategoriju, oni moraju imati nešto zajedničko. Svi oni smatraju da afirmativna akcija u konačnici ne ispunjava svoje ciljeve na pravi način. Naime, priznaje se vidljivi razvitak onima kojima je akcija i namijenjena, bilo bi suludo tvrditi da se stanje nije ni u kojoj mjeri popravilo nakon rasno osviještenih programa. No, kritika se fokusira na činjenicu da u stvarnosti taj razvitak nije dopro do najsiromašnijih članova manjina, koji su ujedno i najbrojniji pripadnici istih. Dapače, broj siromašnih

ljudi u gradovima se prema svim dostupnim statistikama znatno povećao u odnosu na proteklih trideset godina. (Mesić, 2005: 195-196) Čini se da je afirmativna akcija najviše pomogla najbogatijim pojedincima iz pojedinih manjina, a ne siromašnjima kojima je ta pomoć potrebija. Klasa je postala važnija od rase. Programi poput afirmativne akcije jednostavno nisu dizajnirani da se suoče s brojnih preprekama koje moraju prijeći siromašni na putu prema boljoj budućnosti. Nitko ne tvrdi da je rasa prestala biti važna već da je potrebno promijeniti današnje poimanje klase među manjinama, kako bi im se uistinu pomoglo. (Mesić, 2005: 196) Potrebno je fokusirati se prvenstveno na smanjivanje jaza među bogatim i siromašnim pripadnicima manjina, kao i stanovništva općenito, da bi im se moglo pomoći kao rasi. Prvenstveno je bitno osigurati radna mjesta i druge osnovne uvjete za život siromašnima da bi se moglo početi raditi na ostalim problemima s kojima se susreću. Prije programa afirmativne akcije moraju se osigurati uvjeti koji će povećati šanse istinskog ostvarenja njezinih ciljeva, pomoć onima kojima je najpotrebija. Ne bih se složila s tvrdnjama poput one da

Deklaracija o neovisnosti ne govori da su neki više jednaki od ostalih radi prošlih diskriminacija. Ona ne govori da potraga za srećom nekima mora biti ograničena radi prošlih privilegija; ne, ona hrabro inzistira na tome da, ovdje u Americi, smo svi jednaki pred zakonom. (Jeffrey, 1997: 232)

Koliko god Jeffrey odbijala činjenicu da neki jednostavno jesu više jednaki pred zakonom od drugih, i da se upravo to pokušava promijeniti afirmativnom akcijom, to ostaje činjenicom. Društvo ne smije ignorirati prošle diskriminacije i posljedice koje su ostale radi njih, no mora naći pravi način da se bori protiv njih. Programe afirmativne akcije vidim kao pozitivne pokušaje vlade da se pomogne potrebitima, ali metoda koja se do sada koristila očito ne funkcionira onako kako bi trebala. Bogati se bogate, dok siromašni postaju sve siromašniji, neovisno o rasi ili bilo kakvoj drugoj pripadnosti. Prvenstveno se

moraju riješiti takvi problemi da bi zaista mogli tvrditi kako se programima poput afirmativne akcije efikasno pomaže svim slojevima manjinske zajednice.

7. ZAJEDNIČKE POSTAVKE

Prošlo je nekoliko desetljeća od kad su programi afirmativne akcije po prvi puta predstavljani javnosti i uvedeni u zakone diljem SAD-a, a potom i u drugim dijelovima svijeta. Zakoni, kao i same postavke akcije su se vremenom mijenjali, argumentacija na kojoj počiva također nije ista kao ona sa samih početaka. Puno toga se promijenilo, no jedna stvar je ostala ista, još uvijek nismo pronašli najbolje moguće rješenje problema rasne preferencije. Još uvijek postoje dvije strane koje se bore za očuvanje ili ukidanje programa koji uvrštavaju rasu na popis svojih preferencija. Iako se dvije strane još uvijek bore, moramo se zapitati da li između njih postoji neko zajedničko tlo, stavke s kojima se svi slažu, ciljevi kojima svi skupa teže? Neki od autora će reći da ne, dok će većina naći barem nekoliko zajedničkih ciljeva između dva tabora.

Burns i Schapper tvrde da ne postoji pravi dijalog između dvije skupine koje brane ili kritiziraju afirmativnu akciju. Glavnu razliku koju oni uviđaju pronalaze u samoj argumentaciji. Naime, smatraju da protivnici afirmativne akcije baziraju svoje argumente na etičkim postavkama koje nisu u stanju obraniti, tj. kritički opravdati. S druge strane, pristaše akcije vide kao one koji će pokušati obraniti čak i one argumente koje protivnici ignoriraju, jer postaje opasno za njihovu teoriju ako određene interpretacije ostanu nerazjašnjene. (Burns i Schapper, 2008: 373) Mislim da su ovdje autori pobrkali obranu afirmativne akcije, za koju se očito zalažu, tj. kritiku protivnika iste, s tvrdnjom da postoje fundamentalne razlike između dvije strane argumentacije. Jedna stvar je tvrditi da se ne slažu s kritikom akcije, no ne smatram da se ona nije u stanju obraniti barem na onim temeljima koje je sama postavila.

Govoreći o sličnostima i razlikama među zagovarateljima i protivnicima afirmativne akcije pretpostavlja se da se obje strane referiraju na istu stvar, no možda je problem upravo u tome što to nije slučaj. Reyna i dr. su proveli vrlo zanimljivo istraživanje u kojem su htjeli provjeriti svoju tezu da se fundamentalne razlike u mišljenjima mogu objasniti činjenicom da dvije strane argumentacije počivaju da dvjema različitim definicijama afirmativne akcije. One se slažu u puno aspekata te imaju više sličnosti nego što se misli, jedino što imaju različitu osnovu na kojoj temelje svoje postavke. (2005: 667) Građani često imaju vrlo snažna mišljenja o programima afirmativne akcije koja nisu bazirana na znanju već nekim generalnim predrasudama i ranijim stavovima. Različiti ljudi mogu imati različita mišljenja samo zato što pretpostavljaju različite definicije afirmativne akcije, koje ne moraju uvijek biti točne. Protivnici akcije vjeruju kako ona daje prioritet rasnoj pripadnosti, a ne zaslugama pojedinaca. S druge strane, zagovaratelji akcije tvrde kako nam je ona potrebna radi pružanja jednakih šansi svima, s obzirom da predrasude prema manjinama još uvijek postoje. (Reyna i dr., 2005: 669) Kontekst društva u kojem se nalazimo uvelike utječe na naše definiranje afirmativne akcije, i to je upravo ono što se događa među dvjema stranama rasprave; radi različitih definicija rasprava može postati redundantna. Istraživanje pretpostavlja da temeljnu razliku možemo potražiti u konceptu zasluge. Događa se to da obje strane jednako cijene koncept zasluge, no zagovaratelji afirmativne akcije ju definiraju pomoću prijava kojima uvažavaju zasluge kandidata, dok njihovi protivnici istu vide kao program koji narušava zasluge drugih kandidata. (Reyna i dr., 2005: 669) Dakle, stvar je u prezentaciji akcije na način da ona podržava ili narušava zasluge prijavljenih kandidata, i radi toga se ona brani ili kritizira. Autori pretpostavljaju da se čak i kod onih ispitanika koji se pokažu kao rasistički nastrojeni, mišljenje može promijeniti ako im se akcija prikaže na drugačiji način. (Reyna i dr., 2005: 670)

Dva su glavna pitanja na koje je ovo istraživanje pokušalo odgovoriti. Prvo je da li zagovornici i protivnici afirmativne akcije zaista imaju drugačiji pristup pojmu zasluge u svojim argumentacijama? Drugo pitanje na koje su pokušali odgovoriti je da li je moguće da se ustvari obje strane brinu o principima zasluge na sličan način? Odgovor na prvo pitanje je potvrdio početne hipoteze autora, rezultati nam govore da je istina kako većina zagovornika afirmativne akcije razmišlja o njoj u terminima podupiranja zasluga kandidata, dok ju većina protivnika vidi kao program koji narušava zasluge. (Reyna i dr., 2005: 675-676) Druga hipoteza je također dokazana rezultatima istraživanja. Autori su htjeli provjeriti da li je slučaj takav da iako dvije strane imaju različite koncepte afirmativne akcije, njihovi stavovi su jednaki o tome koje vrste programa podupiru, a kojima se protive. Zagovornici akcije su, očekivano, u usporedbi s njenim protivnicima pokazali više potpore programima afirmativne akcije općenito. Rezultat koji potvrđuje početnu hipotezu je onaj koji nam kaže da su sudionici, neovisno o generalnom podržavanju ili suprotstavljanju akcije, više podržavali programe koji podupiru principe zasluge, nego one koji ih krše. (Reyna i dr., 2005: 677) Krajnji zaključak je dakle da unatoč dijametralnim viđenjima, postoji više slaganja među dvjema opozicijama nego što se mislilo. Obje će podržavati pomoć i davanje prilika onima kojima su potrebne, dok će osuđivati svaki pokušaj iskorištavanja principa zasluge. Čini se da je puno više stavova koje ove dvije strane dijele nego što i one same pretpostavljaju, potrebno ih je udružiti i napraviti najbolje od njih. Oni koji podupiru akciju i oni koji joj se suprotstavljaju pokušavaju naći najbolji mogući put do zajedničkog cilja: društva slijepog na rasu i spol. (Beauchamp, 1998: 144)

8. SPOLNA DISKRIMINACIJA

U ovom radu sam se većinski fokusirala na afirmativnu akciju temeljenu na rasnim predrasudama, no bitno je reći ponešto i o onoj koja se bazira na spolu. Žene su tokom povijesti bile diskriminirane na mnogo načina te se može ustvrditi da se tek u proteklih nekoliko desetljeća situacija počela mijenjati na bolje. No, iako se stanje popravilo, ostaje činjenica da se u mnogim dijelovima svijeta još uvijek muškarci i žene ne cijene na jednaki način. Programi afirmativne akcije su započeli s ciljem pomaganja manjinama kojima je pomoć bila potrebna iz raznoraznih razloga te zbog povećanja raznolikosti u društvu, tj. njezinog prihvaćanja. Godine 1967. afirmativna akcija je proširila svoje viđenje manjina u isključivo rasnim okvirima te dodala i žene kao manjinsku grupu. Tim činom se uvodi spol kao jedna od političkih kategorija. (Yee i dr., 1998: 136) Unatoč tome što sama akcija ima svojih mana i nedostataka, ostaje činjenica da je ona definitivno jedan od najefektivnijih načina da se rasnim i spolnim manjinama pruži prilika za boljim obrazovanjem i zaposlenjem, prilika koju prije nisu imali. Jedan od načina da se provjeri efikasnost ovakvih programa je pogled na statistiku, tj. na broj pripadnika manjina koji su upisali fakultete te se u konačnici zaposlili. Bilo to uvođenjem kvota ili davanjem prednosti kandidatima koji su pripadnici manjina, neupitno je da su oni povećali broj žena u visokom obrazovanju i na tržištu rada.

Podaci skupljani između 1972. i 1993. nam pokazuju da se u tih dvadeset godina stanje doista popravilo, naime:

- postotak žena arhitekata se povećao s 3% na 19%;
- postotak žena doktorica se više nego udvostručio, s 10% je skočio na 22%;
- 4% ženskih odvjetnika je postalo 23%;
- ženskih inženjera je bilo manje od 1%, postotak se povećao na gotovo 9%;

- postotak ženskih kemičara je skočio s 10% na 30% i konačno;

- postotak žena među nastavničkim osobljem fakulteta je porastao s 28% na 42%. (Moseley-Braun, 1995 u Wise, 1998: 3)

Također, bitno je napomenuti da se znatno povećao broj žena koje imaju vlasništvo nad tvrtkama. Prije programa afirmativne akcije, žene su doista bile u nepovoljnom položaju da posjeduju svoju vlastitu tvrtku. Takav pothvat nije jednostavan za nikoga, pogotovo kada cijelo društvo ne ide u vašu korist. Od početka 1970-ih, broj žena vlasnica tvrtki se povećao sa sramotnih 5% na više od 37%. (Taylor, 1997 u Wise, 1998: 4) U vremenskom periodu od 1960. do 1990. broj žena koje imaju puno radno vrijeme u raznim tvrtkama se utrostručio. (Newman, 1997: 299) Unatoč mnogim beneficijama i dobitima koje su došle s afirmativnom akcijom, treba napomenuti da su ipak bijele žene te koje su najviše profitirale od njezinih programa, ostavljajući crkinje i ostale iza sebe. Dakle, postoji rasna diskriminacija i unutar one spolne. (Wise, 1998, 5)

Efekt *staklenog stropa*¹⁶ je politički termin kojim se figurativno pokušava objasniti nevidljiva granica koju pripadnici manjina ili žene ne mogu prijeći u nekim područjima. Radi se o mnogim zaprekama koje nalaze na putu svojeg uspjeha, koje programi afirmativne akcije pokušavaju srušiti. U mnogima su uspješni, ili ih barem smanjili, no činjenica ostaje da *stakleni strop* još uvijek postoji. Razlike u plaćama između žena i muškaraca zasigurno postoje. Podaci iz ne tako davne prošlosti nam pokazuju o čemu je točno riječ:

- 30-40% odvjetnika suradnika u privatnim tvrtkama su žene, no samo 11% su partneri;

- 50% računovođa su žene, dok ih je manje od 20% partnera s računovodstvenim tvrtkama;

¹⁶ *glass ceiling*.

- 48% novinara su žene, ali zato samo 6% njih ima posao glavnog urednika;
- 42% profesora na fakultetu su žene, ali svoju vlastitu katedru ima 11%;
- 72% nastavnika u osnovnim školama su žene, dok ih je samo 29% na poziciji ravnatelja. (Wise, 1998: 6)

Ovi podaci jesu stari 17. godina, i situacija se u mnogim poslovima zasigurno popravila na bolje, ali svi znamo da žene jednostavno i dalje drže manji broj visoko plaćenih poslova, te da one koje i dospiju do takvih pozicija, primaju manju plaću od svojih muških kolega. Podaci iz 1996. nam govore da su godišnji troškovi spolne diskriminacije tada varirali oko 5000 dolara za jednu prosječnu ženu iz bjelačke obitelji. (Wise, 1998: 7)

8.1. Ženska ambivalentnost

Zanimljiva je jedna od pojava do koje dolazi kada istražujemo mišljenje građana o afirmativnoj akciji. Nije nikakvo iznenađenje da postoje muškarci koji se protive afirmativnoj akciji na temelju spolne komponente, dok barem donekle prihvaćaju onu rasnu. Iznenaduje činjenica da žene prihvaćaju takvu afirmativnu akciju koja ne uključuje spol već se fokusira samo na rasnu klasifikaciju. Zašto se čini da se žene ne žele boriti za svoja prava te kako to promijeniti su pitanja na koja tražimo odgovor. Žensko mišljenje se gotovo ne razlikuje od muškoga kada ih se pita o afirmativnoj akciji, pogotovo ako se ona definira u terminima preferencija. Ta ambivalentnost mišljenja koja se javlja kod žena je vidljiva čak i kod mnogih feministica. (Wise, 1998: 10) Zaista je neobično da većina žena ne vidi potrebu za programima koji bi im pomogli u otklanjanju efekata diskriminacije kojoj su izložene. Postoji nekoliko teoretskih objašnjenja koja pokušavaju objasniti zašto žene misle na taj način.

Moguće je da problem nastaje u jeziku, tj. načinu na koji se definiraju programi preferencija za žene. Žene, jednako kao i muškarci, imaju određeni

problem sa podržavanjem programa koji u sebi sadržavaju uopće ikakav spomen 'preferencija', misleći da se jednu grupu nepravedno favorizira nad drugom. Također je moguće da žene jednostavno ne vjeruju da se programima afirmativne akcije pokušava pomoći i njima jer su navikle na većinski rasno orijentirane programe. U mnogim slučajevima se događalo da, unatoč svim objašnjenjima spolnih preferencija ovakvih programa, žene jednostavno kao da zaborave na taj aspekt čim se razgovor izričito ne vodi u tom smjeru, te se vrate rasnom definiranju. Još jedno objašnjenje takvog ambivalentnog mišljenja kod žena leži u povijesno patrijarhalnom društvu. Ako bjelkinje vide afirmativnu akciju kao prvenstveno rasno orijentiranu, onda će se osjećati jednako ugroženo kao i muškarci jer se, navodno, smanjuju šanse za uspjeh njihovih muževa ili partnera. One počinju identificirati svoje interese sa interesima patrijarhalnog društva u kojem su odrasle. No čak i one žene koje su sposobne raditi za samo vlastite interese te koje su se uspjele odvojiti od mnogih takvih stavova i dalje ne pružaju potporu afirmativnoj akciji koja im daje povlašteni položaj. (Wise, 1998: 13-14) Objašnjenje za takvo ponašanje možemo potražiti i u fenomenu s kojim smo se već susretali ranije, a iza kojeg stoje mnogi stereotipi. Moguće je da žene ne podržavaju ovakav oblik afirmativne akcije jer smatraju da ih moguće povlastice mogu dovesti do još većih stereotipa od onih koji već postoje. Osjećaju se kao da prihvaćajući povlastice koje im ti programi nude, njihove sposobnosti i uspjesi dolaze u pitanje. (DeAngelis, 1995 u Wise, 1998: 14) Istraživanje koje su proveli Bracha, Cohen i Conell-Price pokazuje da je to zaista tako. Sudjelovalo je ukupno 248 ispitanika, muških i ženskih, a rezultati potvrđuju prijetnje stereotipima s kojima se žene susreću. Zanimljivo je kako su ustvrdili da afirmativna akcija pozitivno djeluje na žene koje imaju niske polazne sposobnosti, tj. one manje obrazovane, dok negativno utječe na žene visokih sposobnosti. Još zanimljivije, prema njihovim rezultatima, afirmativna akcija ne utječe niti pozitivno niti negativno na muškarce, neovisno o sposobnostima. (Bracha, Cohen i Conell-Price; 2013: 4-5)

Nakon svega zaključenog, najlakše bi bilo odustati od svakog pokušaja povećanja potpore afirmativnoj akciji, jer se čini da žene jednostavno odbijaju prihvatiti njezine moguće povlastice. No ipak, postoji nekoliko mogućih koraka za povećanje te potpore i njezinog razumijevanja koje su zapravo neovisne o spolu. Što se, dakle, može učiniti? Možemo pokušati osvijestiti građane o još uvijek postojećoj rasnoj i spolnoj diskriminaciji. Mnogi ljudi ipak neće tako lako priznati da imaju predrasude, no kada bi se dokazalo da one još uvijek postoje, lako bi se uvjerilo ljude da još uvijek postoji potreba za afirmativnom akcijom. Nadalje, moguće je tvrditi da protivnici afirmativne akcije ustvari imaju skrivene motive te žele zavaditi ljude kako bi skrenuli fokus s pravih problema. (Wise, 1998: 18) Slažem se da današnji političari doista skreću pozornost građana s bitnih tema, no mislim da afirmativna akcija nije jedan od tih slučajeva ili, što je još važnije za ovaj argument, da uvjeravanjem građana kako se to događa ne bi uvjerali mnoge da ju podrže. Kao što rekoh, političke manipulacije i skretanje pozornosti se događaju na svakom koraku, pa vidimo s kolikim minimalnim intenzitetom građani odgovaraju na njega. Još jedan način povećanja podrške afirmativnoj akciji je igranje na kartu sve veće raznolikosti stanovništva, pogotovo u SAD-u. Bijelci postaju sve manja većina, dok se broj ostalih manjina povećava iz dana u dan. Svaki pokušaj da se dijelu rastuće populacije ne pruže jednake mogućnosti kao i ostalima nikako nije poželjan, i zato nam je potrebna afirmativna akcija. Posebno je bitno naglasiti kako se ovakvim programima ne zapošljavaju nekvalificirani kandidati jer se čini da veliki broj ljudi ima takvo mišljenje. Još jedna stavka vrijedna spomena je činjenica da afirmativna akcija nije isto što i uvođenje kvota. Pripadnici većine, u ovom slučaju bijelci – žene i muškarci – vide kvote kao problem koji se može riješiti tako da ukinemo sve povlastice koje se mogu dobiti. Ukazivanjem na razliku između to dvoje, građani možda shvate da pod program afirmativne akcije spada puno više – fleksibilni ciljevi, programi zapošljavanja, detaljnija analiza kandidata itd. (Wise, 1998: 18)

8.2. Žene u politici

Politički izbori i odabir kandidata za ulazak u parlament su jedne od najvažnijih odluka u modernoj demokraciji, gdje građani odlučuju o svojim predstavnicima u političkom vrhu. Možemo se složiti da položaj žena u politici nije upitan kao što je bio u prošlosti, barem što se tiče prava žena da sudjeluju u odlukama i budu zastupljene u parlamentima. No u praksi je stanje daleko od idealnog, žene još uvijek nemaju ni približno jednak postotak zastupljenosti u politici. Dapače, statistika govori o puno većem broju žena zastupnica u bivšim autoritarnim, socijalističkim sustavima nego u razvijenim, kapitalističkim zemljama. Podaci iz 1987. potvrđuju taj postotak i to s 13,2% naspram čak 26,6%. (Leinert Novosel, 2007: 86-87) Rezultati su takvi radi kontrole i društvene intervencije koji su se događali za vrijeme socijalizma, za razliku od reformskih programa pomoću kojih su djelovale novije zapadne demokracije. Onaj tko se ponadao boljim statistikama novijeg doba, nije dobio što je očekivao. Statistika iz 2006. donosi sramotan postotak od 16,8% žena u parlamentima diljem 180 zemalja svijeta. No, ono što još više začuđuje su podaci o postocima žena zastupnica po pojedinačnim zemljama. Mnogi bi očekivali da će razvijene, zapadne zemlje biti na samom vrhu, no slučaj nije takav. Najveći postotak žena u parlamentima imaju zemlje poput Mozambika, Tanzanije te Ruande, koja ima čak 48,8% ženskih zastupnica u svom parlamentu. Europske zemlje poput Francuske, Švicarske i Velike Britanije se nalaze negdje oko sredine popisa, zajedno sa SAD-om i Kanadom, sve bilježeći postotke manje od 25%. Zemlje s najmanjim brojem žena zastupnica su Indija i Egipat, koji ima 2%, dok daleko najgore stoje zemlje bez ijedne žene u svojim parlamentima, poput Ujedinjenih Arapskih Emirata, Naurua ili Mikronezije. (Leinert Novosel, 2007: 87-88) Kako objasniti ovakve statistike? Da li je moguće da broj žena opada kako je zemlja naprednija ili su neki drugi faktori odlučujući?

Mnoga istraživanja pokazuju da su kultura u kojoj se nalazimo te shvaćanje rodni uloga unutar zajednice glavni faktori koji odlučuju o broju žena zastupnica. Sama vrsta izbornog sustava ima manji utjecaj od kulture. (Leinert Novosel, 2007: 88) Kako je onda moguće da su brojke takve kakve jesu? Odgovor nalazimo u sustavu kvota. Naime, visoki broj participacije žena u parlamentima zemalja koji nisu poznate po društvenom liberalizmu niti prepoznavanju uloga žena možemo pripisati uvođenju kvota. Zapadne zemlje ne provode takvu politiku već se baziraju na drugačijim izbornim politikama koje jednostavno ne donose tako željene rezultate. Žene koje žive u zemljama koje im dugo vremena pružaju pravo glasa ili su središnje i lijevo orijentirane imaju veću mogućnost da dođu do parlamentarne fotelje, no to je i dalje daleko od idealnog. (Leinert Novosel, 2007: 90) Društvena intervencija uvođenja kvota zaista vodi do brzih rezultata, no ostaje pitanje njezine trajnosti i kvalitete.

Bitno je uvesti više žena u politiku i u procese odlučivanja o najvažnijim državnim pitanjima jer je njihov broj samo preduvjet za stvarne promjene u društvu koje su potrebne za shvaćanje rodni dimenzija politike. Naravno da će žene imati veći interes od muškaraca kada se govori o zastupanju njihovih interesa te će na pravi način moći izraziti svoje potrebe u većinski muškoj sredini. (Leinert Novosel, 2007: 94) Povećanjem ženskog političkog tijela raste i različitost mišljenja, opseg tema i područja bavljenja kojih se politika dotiče. Problem nastaje kada se vratimo na spomenutu ambivalentnost u ženskim stavovima. Pokazano je kako žene koje sudjeluju u politici zaista imaju pozitivne doprinose ženskim temama, no ne znatno više od svojih muških kolega jer im je njihova stranačka politika ipak važnija od ženskih interesa. (Leinert Novosel, 2007: 97) Da bi se to promijenilo potrebno je još puno rada na senzibiliranju javnosti o rodnim temama koje se rijetko shvaćaju za ozbiljno onoliko koliko bi trebale. Iskorijeniti patrijarhalne stavove koji su tu već stotinama godina nije lako, ali se zato ne bi smjeli prestati truditi.

9. BUDUĆNOST AFIRMATIVNE AKCIJE

Sami počeci afirmativne akcije su bili, moglo bi se reći, poprilično zbunjujući za opću javnost pa čak i za neke njezine provoditelje. Ideja iza akcije je bila svima jasna, no mnogi problemi oko njezine izvedbe su je pratili od samog starta. Neki su ju vidjeli kao odličnu priliku za ispravljanje mnogih nedjela koja su se dogodila u prošlosti, drugi su pak smatrali da pruža nezaslužene povlastice samo određenim grupama, dok je treći nisu nikako niti shvatili. Bilo kako bilo, možemo ustvrditi da u proteklih 20-ak godina afirmativna akcija gubi svoju moć i zastupljenost na fakultetima diljem svijeta, makar u onom obliku u kojem smo je navikli imati. Razlog su prvenstveno mnoge sudske presude, građanske inicijative te administrativne odluke. (Antonovics i Backes, 2013: 2) Krajem devedesetih godina se u SAD-u počela primjenjivati praksa ukidanja programa afirmativne akcije, generacija koja se 1998. upisivala na kalifornijsko sveučilište je prva koja je upisana na fakultet pod zabranom njezine upotrebe diljem države. (Antonovics i Bakes, 2013: 3)

Jedna od velikih prednosti američkog visokoškolskog obrazovnog sustava je ta što se svakoj instituciji, tj. sveučilištu, dopušta velika doza autonomije. Smatra se da svako od sveučilišta najbolje zna samo za sebe koje programe treba provoditi i na koji način pridonositi potrebama zajednice, studenata i tržišta rada. (Bowen i Bok, 2000: 286) Svako od njih ima različite tradicije i ciljeve te bi im zaista trebalo i biti dopušteno donositi odluke bez puno uplitanja ostalih institucija. Sudac Felix Frankfurter navodi, kako ih on naziva

"četiri osnovne slobode sveučilišta – da na akademskim temeljima odluče sami za sebe tko smije predavati, što se smije predavati, način na koji se smije predavati te koga će primati na studij." (Bowen i Bok, 2000: 287)

Očito je da neki autori vide praksu ukidanja programa afirmativne akcije kao nešto dobro, dok drugi to osuđuju. Bowen i Bok su jedni od onih koji smatraju

da to nosi loše posljedice za sobom. Govoreći o autonomiji sveučilišta, smatraju da jednako kao što se država ne bi smjela previše miješati u ostale programe sveučilišta, tako ne bi trebala ni zabranjivati da upotrebljavaju rasu kao jednu od preferencija pri upisima kandidata. Prema njima, moguće je da upravo tim uplitanjem i zabranama država šteti sveučilištu u ostvarivanju jednog ili više ciljeva. (Bowen i Bok, 2000: 287) Pretpostavka je da se zabranom takvih programa snižavaju standardi upisa studenata da bi se izbjegla neželjena segregacija koja bi nastala. Također, rasno osviješteni programi su uvedeni radi uvjerenja koja nije lako poništiti. Oni nisu nastali radi nečijeg hira, nego iza njih stoje duboka vjerovanja u poboljšanje društva u kojem živimo. Zato smatraju da bi svaki fakultet morao imati mogućnost odabira da li želi nastaviti s tim programima ili ne. (Bowen i Bok, 2000: 288-289) Drugi vide afirmativnu akciju kao apsolutno lošu, te se definitivno slažu s njezinim ukidanjem, smatrajući da je ona pogrešna sama za sebe ili radi posljedica koje donosi. Jeffrey ide čak toliko daleko da ju naziva ilegalnom diskriminacijom kojom se krše mnoga prava. (1997: 234-235) Istraživanje koje su proveli Antonovics i Backes donosi neke od odgovora na pitanja o posljedicama ukidanja afirmativne akcije. Koristili su podatke kalifornijskog sveučilišta u razdoblju od 1995. do 2006. godine te su bilježili na koji način su razni fakulteti mijenjali svoja pravila upisa nakon što je izglasan Prijedlog 209. Nadalje, istražuju da li su ta nova pravila uspjela u vraćanju stope prijema podzastupljenih manjina na fakultete. Također, pokušali su otkriti koja je skupina studenata ostala najoštećenija nakon ukidanja afirmativne akcije te da li je ona zaista utjecala na smanjivanje standarda pri upisima, tj. na 'kvalitetu' primljenih studenata. (Antonovics i Backes, 2013: 3) Rezultati istraživanja pokazuju da je ukidanje rasno osviještenih programa zaista drastično smanjilo broj upisanih pripadnika manjina, no kalifornijski fakulteti su pokušali popraviti situaciju tako što su smanjili važnost SAT testova pri upisima, a skrenuli pozornost na prosjek ocjena tijekom srednjoškolskog obrazovanja te obiteljsku pozadinu kandidata. I zaista, pokazalo se da se

ovakvim postupcima smanjio gubitak koji je nastao ukidanjem afirmativne akcije. (Antonovics i Backes, 2013: 3) Šanse upisivanja željenog fakulteta su i dalje bile veće za pripadnike podzastupljenih manjina nego onih koji to nisu. (Antonovics i Backes, 2013: 10) Govoreći nadalje o šansama koje studenti imaju za prijem na fakultet, istraživanje pokazuje da su na najvećem gubitku oni koji imaju relativno visoke rezultate te čiji su roditelji relativno imućni i obrazovani. (Antonovics i Backes, 2013: 4) Da li je to dobro zato što se naglasak prebacuje na socioekonomsku raznolikost ili loše jer gubitak nastaje upravo među najboljim studentima ostaje pitanje na koje još nemamo odgovor. No dobili smo, barem djelomičan, odgovor na pitanje o kvaliteti primljenih studenata nakon ukidanja raso preferencijalnih programa. Ovo istraživanje je pokazalo umjereni pad u prosječnim SAT rezultatima primljenih studenata, te umjereni rast u njihovim prosječnim ocjenama iz srednje škole. Također, profil primljenih studenata pokazao je da se povećala mogućnost upisa učenika iz relativno ugroženih obitelji. Najbitnije, gotovo nikakve promjene nisu uočene u predviđenom prosjeku ocjena studenata nakon završene prve godine fakulteta. Zaključak svega jest da, iako se studentsko tijelo promijenilo na nekim razinama, njegova kvaliteta je ostala netaknuta ukidanjem afirmativne akcije. (Antonovics i Backes, 2013: 24)

Na kraju, koji zaključak možemo donijeti o afirmativnoj akciji? Da li bi nam bilo bolje da je ostala i dalje aktivna, i da li je uopće bila i potrebna? Ne vidim razloga sada omalovažavati sve pozitivne posljedice koje su proizišle iz afirmativne akcije niti potrebu za njome, jer zaista smatram da je u vrijeme kada je započela doista i bila potrebna. Iza nje su stajali dobri ciljevi i njome se doista pokušalo popraviti tadašnje stanje. Ukidanje njezinih programa ne znači ujedno i sprečavanje sveučilišta da cijene i promiču raznolikost bilo koje vrste. Kao što je to Newman još davne 1997. rekla, potrebno je preispitati samu strukturu društva u kojem se nalazimo, nanovo osmisliti koncepte raznolikosti. (Newman, 1997:

302) Kultura u kojoj se trudimo samo asimilirati raznolikost u društvo u kojem ona zaista ne postoji kao takva nikada istinski neće moći izazvati promjenu. Da bi se to dogodilo, jednostavno moramo promijeniti njeno poimanje i početi raditi na osnovnim razinama, za početak, obrazovanja, a nadalje i svakog ostalog aspekta društva u kojem živimo, nadajući se da će se jednoga dana ljudi prema rasi odnositi jednako kao prema boji očiju. Potrebno je krenuti od onih najmanjih razina, slučaj po slučaj promovirati i prakticirati ono što želimo da jednoga dana ostane u samoj srži kulture, svijeta u kojem živimo.

10.ZAKLJUČAK

Pola stoljeća je prošlo od kad su se prvi puta pojavili programi afirmativne akcije koji su uveli rasne i spolne preferencije. Provodili su se pri zapošljavanju radnika i upisu studenata na fakultete, kao i u drugim dijelovima društva. Vjerujem da se iza ideje koja je potaknula ove akcije krije želja za istinski pravednijim društvom, no i gorki osjećaj prošle nepravde koja se mora ispraviti. Neosporivi i gnjusni povijesni zločini koje su bijelci nanijeli crncima tokom povijesti potaknuli su američke državnike da naprave nešto po tom pitanju i potrude se osigurati bolje uvjete za život još uvijek uvelike diskriminiranim crncima u društvu. To je bila ideja vodilja s kojom je afirmativna akcija krenula, da bi se kasnije proširila na uvođenje preferencija svim skupinama koje se smatraju deprivilegiranima, od pripadnika manjina pa do žena. Kako su se mijenjale preferencije, tako su se i izmjenjivale tehnike provođenja akcije. Program kvota s kojim je afirmativna akcija krenula je napušten, zakoni koji uređuju njezinu primjenu su se mijenjali, a s njima i mišljenja javnosti. Zaista je puno faktora koji se uzimaju u obzir kada se razmatra pitanje poput afirmativne akcije, dok je javno mišljenje također veliki dio rasprave. Unatoč tome, čini se kako je, barem dok su se donosile najvažnije odluke o njoj, veliki dio javnosti bio nedovoljno informiran te su građani donosili nagle zaključke temeljene na onim ideologijama kojima su najviše bili izloženi, ili onima koje se najbolje slažu s njihovim dotadašnjim skupom vrijednosti. No, s druge strane, čini se da javnost ima mišljenje o svemu koje će vrlo lako izreći na jednako tako već davno postavljenim paradigmama, neovisno o novim saznanjima koja su im dostupna. Svoje mišljenje o afirmativnoj akciji su dali već nebrojeno puta, u mnogim provedenim istraživanjima, kao i u odlukama o donošenju novih zakona. Ona vrsta afirmativne akcije kojoj smo svjedočili tokom proteklih pedeset godina polagano izumire te se njezini programi ukidaju u većini institucija u kojima su postojali. Mislim da je očito da moramo poraditi na većoj

pravednosti u našem društvu, bez da zadiremo u slobode i jednake mogućnosti građana. Pronaći ga moramo, a da li smo na dobrom putu nisam sigurna, dok mogu tvrditi da nam je afirmativna akcija definitivno u tome pomogla. Možda se ne slažem s načinima na koje se provodi, no zasigurno je napravila dobre temelje za daljnji rad i pokušaje ostvarivanja boljeg i pravednijeg društva.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

- <http://mellon.org/>, Pristupljeno: 17.2.2015.
- <http://plato.stanford.edu/entries/affirmative-action/>, Pristupljeno: 25.11.2014.
- <https://www.law.cornell.edu/constitution/amendmentxiv>; Pristupljeno: 10.2.2015.
- https://www.law.cornell.edu/wex/bona_fide_occupational_qualification_bfoq; Pristupljeno 10.1.2015.
- http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search_by_id&id=d191; Pristupljeno: 1.4.2015.
- Boven, van Leaf: *Pluralistic Ignorance and Political Correctness: The Case of Affirmative Action*, *Political Psychology*, Vol. 21, No. 2 (Jun., 2000), 267-276
- McHarg, Aileen; Nicolson, Donald: *Justifying Affirmative Action: Perception and Reality*, *Journal of Law and Society*, Vol. 33, No. 1, Debating Affirmative Action: Conceptual, Contextual, and Comparative Perspectives (Mar., 2006), 1-23
- Park, J. Julie: *Taking Race into Account: Charting Student Attitudes towards Affirmative Action*, *Research in Higher Education*, Vol. 50, No. 7 (Nov., 2009), 670-690
- Riegle-Crumb, Catherine: *Affirmative Action Is Dead: Long Live Affirmative Action* by Faye J. Crosby: *Contemporary Sociology*, Vol. 34, No. 3 (May, 2005), 249-250
- Slack, D. James: *Affirmative Action and City Managers: Attitudes toward Recruitment of Women*, *Public Administration Review*, Vol. 47, No. 2 (Mar. – Apr., 1987), 199-206

- Thomas Coventry, Barbara: *In Defense of Affirmative Action by Barbara R. Bergmann*, Gender and Society, Vol. 11, No. 2 (Apr., 1997), 260-261
- Weisskopf, E. Thomas: *Globalisation and Affirmative Action*, Economic and Political Weekly, Vol. 38, No. 27 (Jul. 5-11, 2003), 2818-2819

LITERATURA:

- Antonovics, Kate; Backes, Ben: *The Effect of Banning Affirmative Action on College Admissions Rules and Student Quality*, The Journal of Human Resource, Vol. 49, No. 2, (Spring 2014), 295-322
- Beauchamp, L. Tom: *In Defense of Affirmative Action*, The Journal of Ethics, Vol. 2, No. 2 (1998), 143-158
- Beeman, Mark; Chowdhry, Geeta; Todd, Karmen: *Educating Students about Affirmative Action: An Analysis of University Sociology Texts*, Teaching Sociology, Vol. 28, No. 2 (Apr., 2000), 98-115
- Bowen, G. William; Bok, Derek: *The Shape of the River; Long-term consequences of considering race in college and university admissions*, Princeton University Press, January 4, 2000
- Bracha, Anat; Cohen, Alma; Conell-Price, Lynn: *Affirmative Action and Stereotype Threat*, Harvard Law School John M. Olin Center Discussion Paper No. 805, 2013.
- Brest, Paul; Oshige, Miranda: *Affirmative Action for Whom?*, Stanford Law Review, Vol. 47, No. 5 (May, 1995), 855-900
- Burns, Prue; Schapper, Jan: *The Ethical Case for Affirmative Action*, Journal of Business Ethics, Vol. 83, No. 3 (Dec., 2008), 369-379
- Dworkin, Ronald: *Sovereign Virtue; the Theory and Practice of Equality*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2000.

- Hadley, Eryn: *Did the Sky Really Fall? Ten Years After California's Proposition 209*, Program for Judicial Awareness Working Paper, No. 05-006, (August 11, 2005)
- Hardtke, M. Erin: *Elimination of Race as a Factor in Law School Admissions: An Analysis of Hopwood v. Texas*, Marquette Law Review, Vol. 80 (1997), 1135
- Jeffrey, F. Christina: *Point: Rethinking Affirmative Action*, Public Productivity & Management Review, Vol. 20, No. 3, (Mar., 1997), 228-236
- Kuklinski, H. James i dr.: *Racial Prejudice and Attitudes Toward Affirmative Action*, American Journal of Political Science, Vol. 41, No. 2 (Apr., 1997), 402-419
- Mesić, Milan: *Kontroverzije oko afirmativne akcije*, Migracijske i etničke teme 21 (2005), 3: 187-202
- Nagel, Thomas: *Equal Treatment and Compensatory Discrimination*, Philosophy and Public Affairs, Vol. 2, No. 4 (Summer, 1973), 348-363
- Newman, A. Meredith: *Seks, Race, and Affirmative Action: An Uneasy Alliance*, Public Productivity & Management Review, Vol. 20, No. 3, (Mar., 1997), 295-307
- Novosel, Leinert Smiljana: *Politika ravnopravnosti spolova: kako do "kritične mase" žena u parlamentima?*, Politička misao, Vol. XLIV, (2007), br. 3, 85-102
- Petkovska, Sanja: *Kontroverze afirmativnih akcija u obrazovanju*, Diskrepancija, Vol. 10, No. 14 (15. Lipanj, 2010.), 23-39
- Reyna, Christine; Tucker, Amanda; Korfmacher, William; Henry, P.J.: *Searching for Common Ground between Supporters and Opponents of Affirmative Action*, Political Psychology, Vol. 26, No. 5, Symposium: Race and Politics (Oct., 2005), 667-682

- Rubinfeld, Jed: *Affirmative Action*, The Yale Law Journal, Vol. 107, No. 2 (Nov., 1997), 427-472
- Shaw, Bill: *Affirmative Action: An Ethical Evaluation*, Journal of Business Ethics, Vol. 7, No. 10 (Oct., 1988), 763-770
- Stimpson, R. Catharine: *Editorial: Rethinking Affirmative Action*, Change, Vol. 25, No. 2 (Mar. – Apr., 1993), 4-5
- Wise, Tim: *Is Sisterhood Conditional? White Women and the Rollback of Affirmative Action*, NWSA Journal, Vol. 10, No. 3, Affirmative Action Reconsidered (Autumn, 1998), 1-26
- Yee, J. Shirley; Boris, Eileen; Geiger, M. Shirley; Woods, A. Barbara: *The Past, Present, and Future of Affirmative Action: AHA Roundtable, January 1998*, NWSA Journal, Vol. 10, No. 3, Affirmative Action Reconsidered (Autumn, 1998), 135-142

DODACI:

PROPOSITION 209:

- a) The state shall not discriminate against, or grant preferential treatment to, any individual or group on the basis of race, sex, color, ethnicity, or national origin in the operation of public employment, public education, or public contracting.
- b) This section shall apply only to action taken after the section's effective date.
- c) Nothing in this section shall be interpreted as prohibiting bona fide qualifications based on sex which are reasonably necessary to the normal operation of public employment, public education, or public contracting.
- d) Nothing in this section shall be interpreted as invalidating any court order or consent decree which is in force as of the effective date of this section.
- e) Nothing in this section shall be interpreted as prohibiting action which must be taken to establish or maintain eligibility for any federal program, where ineligibility would result in a loss of federal funds to the state.
- f) For the purposes of this section, "state" shall include, but not necessarily be limited to, the state itself, any city, county, city and county, public university system, including the University of California, community college district, school district, special district, or any other political subdivision or governmental instrumentality of or within the state.
- g) The remedies available for violations of this section shall be the same, regardless of the injured party's race, sex, color, ethnicity, or national origin, as are otherwise available for violations of then existing California anti-discrimination law.
- h) This section shall be self-executing. If any part or parts of this section are found to be in conflict with federal law or the United States Constitution, the section shall be implemented to the maximum extent that federal law and the United States Constitution permit. Any provision held invalid shall be severable from the remaining portions of this section.

SAŽETAK

Afirmativna akcija

U ovom radu pokušala sam iznijeti temeljne postavke afirmativne akcije, njezin povijesni prikaz te argumentaciju koja leži iza nje. Korijeni akcije leže u američkoj povijesti, krenuvši od velike rasne diskriminacije pa sve do pokušaja njezinog ispravljanja. Ono što je godinama čekalo da se ispravi je napokon pokrenuto 60-ih godina programima afirmativne akcije. Ideja boljeg društva je potakla mnoge zakonske promjene koje su pak dovele do poznatih sudskih slučajeva o afirmativnoj akciji, kao što su *Bakke* ili *Hopwood* slučaj. Mnogi su se pojedinci našli oštećenima kroz spomenute programe i to je počelo izazivati mnoge kontroverze oko nje, dijeleći javno mišljenje, kao i ono stručnjaka, na protivnike i zagovaratelje akcije. Zakoni su se donosili u hodu, učeći od jednog slučaja do drugog, pokušavajući urediti što bolja pravila za što pravedniju provedbu rasnih preferencija, no čini se da je to postalo nemoguće. Zlatne godine afirmativne akcije su odavno prošle i čini se da će njezini zagovaratelji morati odustati od dosadašnjih načina provođenja jednakosti i pravde, te pronaći neke potpuno nove. Kako će to napraviti i što će se u budućnosti dogoditi još uvijek nije sasvim jasno, sve što znamo je da se moramo okrenuti novim pristupima i dati sve od sebe da napokon ostvarimo svijet u kojem ne postoji rasna diskriminacija.

Ključne riječi: afirmativna akcija, diskriminacija, jednakost, zaslug, pravda, vladini programi, etika

SUMMARY

Affirmative action

In this paper, I've tried to introduce the basics of affirmative action, its historical background and argumentation behind it. Its roots lay in the American history, starting with huge racial discrimination all the way to attempts of amending it. In the 1960's, affirmative action initiated what has been waiting in line for redressing way too long. The ideal of a better society is what provoked many changes in the law, which finally led to some famous court cases, such as *Bakke* or *Hopwood* case. Many individuals saw themselves as the injured parties in the whole story and consequently controversies started to arise. Public opinion was highly divided on the subject, just as one of the experts. The laws considering affirmative action were made on the fly, making new conclusions from one case to another, trying to build the best possible set of rules for a just implementation of racial preferences, but it became impossible. Affirmative actions' best years are long gone and it looks like its supporters will have to give up on their current methods of conducting equality and justice, and find completely new ones. How will they do it and what will happen in the future is still not completely clear, all we know is that we have find a new, different kind of approach and do our best to finally achieve a world without racial discrimination.

Keywords: affirmative action, discrimination, equality, merit, justice, government programs, ethics